

UNIVERZITA KARLOVA
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ŘECKÝCH A LATINSKÝCH STUDIÍ

Bakalářská práce

Cicero a Caesar v roce 46 př. n. l.

Cicero and Caesar in year 46 B.C.

Studijní program: Dějiny antické civilizace (v kombinaci se studijním programem
Latinský jazyk a literatura)

Autor práce: Daniel Bříza

Vedoucí práce: doc. PhDr. Václav Marek, CSc.

Rok odevzdání práce k obhajobě: 2020

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce doc. PhDr. Václavu Markovi, CSc. za cenné rady, připomínky a čas, který mi věnoval, zejména pokud jde o překlady. Děkuji také své rodině za podporu po celou dobu mého studia.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že práce nebyla předložena jako splnění studijní povinnosti v rámci jiného studia nebo předložena k obhajobě v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 2. srpna 2020

.....

Daniel Bříza

Abstrakt

Cílem této bakalářské práce je vylíčit poměry na římské politické scéně v roce 46 př. n. l. a předložit komentovaný překlad vybraných Ciceronových dopisů adresovaných jeho přátelům, a které se nějakým způsobem vztahují k jedné z událostí onoho roku, a sice k Marcellově omilostnění.

Abstract

The task of this bachelor's thesis is to describe the situation on the Roman political scene in 46 B.C. and to present an annotated translation of selected Cicero's letters addressed to his friends and in some way related to one of the events of that year, namely to pardon for Marcellus.

Klíčová slova

Cicero, Caesar, rok 46 př. n. l., Řím, Thapsos, občanská válka, diktatura, juliánský kalendář, panegyrika, korespondence, Listy přátelům, Marcellus, Mytiléné, Lesbos, Sulpicius, Achaia

Keywords

Cicero, Caesar, year 46 B.C., Rome, Thapsos, civil war, dictatorship, Julian calendar, panegyrics, correspondence, Letters to friends, Marcellus, Mytilene, Lesbos, Sulpicius, Achaia

Rozsah práce: 97 025 znaků

Obsah

Úvod.....	6
Část první – výklad o osobnostech, poměrech a dění na římské politické scéně v roce 46 př. n. l.....	8
1.1 Aktuální fáze občanské války.....	8
1.2 Caesarovy reformy	12
1.3 Ciceronova role, postavení, politická a literární činnost.....	16
1.3.1 Ciceronova role a postavení.....	16
1.3.2 Cicero jako řečník	18
1.3.3 Cicero jako spisovatel	20
1.3.4 Ciceronova korespondence z roku 46 př. n. l.....	21
Část druhá – komentovaný překlad vybraných dopisů ze souboru <i>Ad familiārēs</i> , vztahujících se k Marcellově omilostnění	26
2.1 Dopis Cic. Fam. IV. 8 (č. 485, S. B. 229)	26
2.2 Dopis Cic. Fam. IV. 7 (č. 486, S. B. 230)	28
2.3 Dopis Cic. Fam. IV. 9 (č. 487, S. B. 231)	32
2.4 Dopis Cic. Fam. IV. 4 (č. 495, S. B. 203)	34
2.5 Dopis Cic. Fam. IV. 11 (č. 496, S. B. 232)	38
Závěr.....	40
Bibliografie.....	42

Úvod

Marcus Tullius Cicero a Gaius Iulius Caesar patřili mezi nejslavnější muže své doby: Cicero je dnes znám jako jeden z největších řečníků, myslitelů a tvůrců západní filosofické terminologie a Caesar je znám jako velký římský politik, vojevůdce a nakonec diktátor (ačkoli ve své době byli spíše známi pod rodovým jménem, tj. byli vlastně oslovováni prostředním jménem). Rok 46 př. n. l. byl téměř na sklonku života Caesarova i Ciceronova – Caesar byl ubodán senátory 15. března 44 př. n. l. a Cicero byl na počátku druhého triumvirátu 7. prosince 43 př. n. l. chycen při útěku z Říma, popraven a jeho hlava a pravá ruka vystaveny na Foru Romanu.

Nebudu se zabývat celým životem těchto mužů ani psát jejich kompletní biografii; svou práci zaměřuji v zásadě na samotný rok 46 př. n. l., na „velkou“ politiku, události během tohoto roku a místy v nutné míře na události související, na aktuální mezifázi v občanské válce i na to, čím byl tento rok zvláštní díky Caesarovým reformám (zejména pokud jde o kalendář). To je současně cílem této práce, s přihlédnutím k obsahu příslušné části Ciceronovy korespondence (zejména), řečí a spisů (okrajově). Navíc období, ve kterém žili, je zdaleka nejlépe zdokumentovaným obdobím antických dějin zejména díky Ciceronovi – jeho korespondence, nalezená za italské renesance, odhaluje podrobnosti i zákulisí tehdejších událostí. Caesar a Cicero pochopitelně nebyli v roce 46 př. n. l. jedinými vlivnými osobnostmi, jejich jména jsou do názvu této práce využita jako jména, která nám tehdejší politickou situaci v římské říši asi nejlépe reprezentují.

Vlastní stat' práce je rozdělena do dvou velkých částí: první část je faktografická, druhá část je spíše interpretační a zaměřená na komentovaný překlad pouze vybraných soukromých dopisů z Ciceronovy korespondence toho roku. Dopisy vybrané vedoucím této práce, doc. PhDr. Václavem Markem, CSc., jsou ty, které se nějak vztahují k Marcellově omilostnění (tj. k pouze jedné z důležitých událostí onoho roku). Obsah zbytku Ciceronovy korespondence z onoho roku je sice v první části vzata v potaz jako jeden z historických pramenů, není ale cílem této práce ji přeložit do češtiny a okomentovat všechnu – to by bylo opravdu vysoce nad rámec běžného rozsahu bakalářské práce (edice obsahují 85 dopisů z onoho roku), bylo tedy nutné se ve druhé části zaměřit na jednu významnou událost. Mou metodou je zkrátka interpretace pramenů a událostí. Důležitý problém v dataci budu průběžně

připomínat, konkrétně na konci oddílů 1.2 a 1.3.4 a na začátku oddílu 2.1. V závěru se pokusím o stručné shrnutí důležitých bodů této práce.

V té části poznámkového aparátu, která je věnovaná komentáři k dopisům, jsou uvedeny jednak faktografické údaje, jednak má snaha o interpretaci narážek a myšlenek pouze naznačených a místy i s filologickou argumentací k překladu míst obtížných, těžko srozumitelných či dvojznačných. Opíral jsem se o tři edice Ciceronových dopisů. Jako základní (pokud jde o latinský text, faktografický a filologický komentář k němu, i latinsky psané ediční shrnutí, resp. předběžné nastínění obsahu) jsem využíval edici od Tyrrella a Pursera. K porovnání datací jednotlivých dopisů jsem využil edici D. R. Shackletona Baileyho, která odráží pokročilejší stav bádání (v relativní chronologii, tj. v posloupnosti pěti vybraných dopisů v druhé části práce, se však shodují). A zejména pro vlastní kontrolu svého překladu po stránce věcné na obtížně srozumitelných místech jsem musel občas využít francouzskou bilingvní edici z řady Les Belles Lettres (vizte seznam použité literatury). K očíslování dopisů v nadpisech jsem využil dostupné způsoby, tj. standardizovaný způsob, dále pak číslování podle Tyrrella a Pursera a nakonec podle D. R. Shackletona Baileyho (zkratka S. B.; jiných běžně neznámých zkratk v této práci nevyužívám).

Část první – výklad o osobnostech, poměrech a dění na římské politické scéně v roce 46 př. n. l.

1.1 Aktuální fáze občanské války¹

Po roce stráveném pronásledováním Pompeia, v Egyptě, Sýrii a ve válce proti pontskému králi Farnakovi II. se koncem září roku 47 př. n. l. Caesar vrátil do Itálie a na začátku října do Říma (Marcus Antonius se vrátil již dříve, v Římě mezitím vládl jakožto Caesarův *magister equitum*, tj. představený jezdců, konzulové byli zvoleni po Caesarově návratu pouze do konce roku – to vše bylo projevem institucionálního chaosu během Caesarova východního tažení). Desátá legie se v Kampánii vzbouřila kvůli odkladu oslav triumfu a požadovaly svoje rozpuštění, Gaius Sallustius Crispus je neuchlácholil, a tak zasáhl navráťivší se Caesar a v Římě na ně zapůsobil svým charismatem, když vojáky oslovil jen jako „občany“ místo jako „druhy ve zbrani“.

Mezitím se ale v provincii *Africa* (zhruba na území dnešního Tuniska) u města Utica shromažďovalo nové vojsko složené z uprchlých pompeiovců a jim věrných vojáků pod velením Pompeiova tchána Quinta Caecilia Metella Scipiona a nezávislého republikána Marka Porcia Catona ml. Na jejich straně byl i numidský král Iuba. Nejprve se vylodili v Kyrenaice a poté měsíc pochodovali pouští západním směrem do oné provincie.² Afrika byla totiž od počátku občanské války nepřetržitě v rukou pompeiovců (a caesarovci Curionovi se na začátku občanské války nepodařilo na tom nic změnit, byl poražen a zabit), a tak bylo toto místo pro ně vhodnou volbou. Vojsko se postupně rozrostlo na deset legií, 14 000 jezdců, další čtyři legie od Iuby se 60 slony a lehkou pěchotou (měli proti Caesarovi početní převahu, většinu jejich vojska ale netvořily zrovna elitní oddíly veteránů, většina byla naverbovaná z místních obyvatel Attiem Varem).

Toto ohnisko odporu bylo pro Caesara nutno potlačit, navíc to, že pompeiovcí ovládali Afriku, představovalo nebezpečí pro dodávky obilí do Itálie. Caesar tedy zorganizoval africké tažení, na Sicílii shromáždil šest legií, 2600 jezdců a pomocné oddíly a vylodil se v Africe na konci roku 47 př. n. l., aby nepřátele překvapil brzkým útokem. Jeho flotilu ale překvapila a

¹ K počátkům občanské války a stručně k jejímu průběhu v prvních letech vizte poznámky u dopisu Cic. Fam. IV. 7 (oddíl 2.2).

² Srov. Luc. Phars. IX. 371–949.

rozehnila bouře, a tak trvalo až do konce ledna, než se v přístavu města Hadrumentum sešlo celé vojsko. Další posily do Caesarových služeb přišly z řad zběhů a místních obyvatel, kteří se přidali raději na stranu toho, kdo je příbuzný Gaia Maria. Několikrát se snažil předčasně vyprovokovat bitvu, ale to se mu nedařilo. Rozhodující bitva se odehrála až 6. dubna 46 př. n. l. u Thapsu. Caesar navzdory všemu porazil v rychlém úderu republikánská vojska. Scipio se dal na útěk a pak utonul, král Iuba a pompeiovec Petreius se dali zabít, Afranius byl chycen a popraven.

Město Utica se pak vzdalo bez boje a Cato ml., který odtud vše řídil, raději spáchal sebevraždu, než aby byl potupně zajat, nebo aby dokonce žádal Caesara o shovívavost. Proto Cicero (na Brutův podnět) složil chvalořeč *Laus Catōnis* (a v díle *Orātor* se Brutovým jménem ještě zaštitil) a později i Brutus sám jednu sepsal. Caesar se ale nepokoušel tyto iniciativní počiny cenzurovat, místo toho jako protiváhu začal sepisovat polemiky proti Catonovi ml., zvané *Anticatōnēs*.³ Pozdějšími autory je Cato nazýván „Utický“. Západní část numidského království Caesar věnoval svým podporovatelům z Mauretánie a na místě východní části Caesar založil provincii *Africa Nova* a správu svěřil Gaiu Sallustiu Crispovi, budoucímu autorovi historických monografií. Celé toto tažení je velmi obsírně vylíčeno zejména v Caesarových *Zápisích o válce občanské* (*Commentārii dē bellō civilī*), které ve své době sloužily jako propaganda a sebe prezentace, a v pseudo-Cesarově díle *O válce africké* (*Bellum Africānum* – dílo bylo původně připisováno Caesarovi, skutečný autor není znám); další zprávy o těchto událostech podávají Appiános a Dión Kassios.

Zatímco byl Caesar na africkém tažení, v Sýrii se stalo neštěstí: Sextus Iulius Caesar byl zabit legionáři, když se tamní legie vzbouřily. Tato událost Caesara zaskočila, byť byl Sextus jeho vzdálený příbuzný (fakticky byl pro něj něčím jako vzdáleným bratranem), byl totiž po nějakou dobu možná i Caesarovým dědicem. Strůjcem vzpoury byl pompeiovec Quintus Caecilius Bassus, který sídlil ve svobodném městě Tyros a vypomáhal si šířením propagandy mezi ostatní Sextovy vojáky, nejspíše nově naverbované. Caeciliova aktivita se stala intenzivnější, jakmile dorazily zkreslené zprávy o Caesarově porážce v Africe. Jinde se vzpoury v Caesarových legiích takto nevyhrotily, protože do nich Caesar osobně zasáhl. I když se do Sýrie dostaly zprávy o tom, že Caesar zvítězil a je živ, rozhodly se tyto vzbouřené legie vést proti Caesarovi válku do posledního dechu, asi protože zabitím Sexta, na kterém

³ Později se ještě objevily chvalořeči na Catona z pera pak Marka Fadia Galla a Munatia Rufa. Polemika o Catonově sebevraždě trvala měsíce (polemika mohla být pokusem zjistit Caesarovu reakci na poli propagandy) a stále neměla konce, sám Octavianus Augustus se jí věnoval až do vysokého věku (Canfora L., 2007, s. 260).

Caesarovi záleželo, překročily jistou mez. Zatímco Caesar vedl další tažení, jím pověřený Quintus Cornificius, tehdejší správce Kilíkie, dostal legie, aby se vzpouru potlačil, tyto legie ale vyrazily až s novým správcem Sýrie určeným na příští rok. Tyto legie však utrpěly porážku, protože vzbuřenci podpořili Arabové a Parthové. Krize v Sýrii zůstane nevyřešena i po Caesarově smrti (vzpouru potlačil až Cassius po březnu roku 43 př. n. l.).

V červenci roku 46 př. n. l. se Caesar opět vrátil do Říma a přibližně v srpnu⁴ oslavil hned čtyři triumfy po sobě: triumf z Gallie nad Vercingetorigem, z Egypta nad Arsinoé, z Pontu nad Farnakem II. a nad Iubou I. z Afriky. Vítězství nad republikány u Farsálu bylo pomínuto mlčením.⁵ Oslavy trvaly čtyřicet dní a ve vyhrazených čtyřech dnech byl průvod určený pokaždé jinému triumfu, během nichž se Caesar snažil vzbudit úžas davů za pomoci nápaditého *apparātus*, tedy veškerých nepostradatelných doplňků v průvodu: vzácné stromy cypřiš a akácie, dřevo na mostu pokládáné želvovinou nebo slonovinou, znak obsahující tři slova, ve kterých byla vyjádřena neuvěřitelná rychlost jeho tažení v Pontu (*vēnī, vīdī, vīcī* – přišel jsem, uviděl jsem, zvítězil jsem), zmenšená kopie alexandrijského majáku nebo Caesar doprovázený 40 slony, na jejichž zádech svítily monumentální pochodně.⁶ Na počest zesnulé Iulie, Caesarovy dcery, byly uspořádány gladiátorské hry a vojáci zúčastnění na triumfu i obyvatelé Říma dostali každý svůj podíl na veliké kořisti, která byla na taženích shromážděna.⁷ Dostavila se také Kleopatra s novorozeným Kaisariónem (tj. s „malým Caesarem“, synem Kleopatry a Caesara), kteří byli v Římě nákladně ubytováni na druhém břehu Tiberu. Opožděné slavení těchto čtyř triumfů je známkou provizornosti Caesarovy samovlády.

Na rok 46 př. n. l. byli již dříve zvoleni jako konzulové Gaius Iulius Caesar (jeho třetí konzulát) a Marcus Aemilius Lepidus.⁸ Senát Caesarovi odhlasoval dokonce i roční diktaturu

⁴ Datace je nejistá, proto i každý autor uvádí jinou: Canfora L. (2007, s. 407) uvádí srpen, zatímco Gelzer M. (1997, s. 284) a Carcopino, J. (1936, s. 920) uvádějí září. A tato datace je navíc uváděna podle starého římského kalendáře, astronomicky jde o náš červen (nebo podle jiných názorů červenec).

⁵ Gelzer M., 1997, s. 285.

⁶ Carcopino J., 1936, s. 920–921.

⁷ Gelzer M., 1997, s. 285.

⁸ Tyrrell, Purser, 1894, s. 275. Lepidus se na podzim 49 jakožto praetor také zasloužil na tom, že se Caesar stal diktátorem: zatímco tehdejší konzulové uprchli, byl právě jím Caesar navržen jako diktátor za účelem řízení státu (*reī gerendae causā*), což bylo sice proti ústavnímu pořádku, ale získal k tomuto kroku na shromáždění podporu římského lidu. Sám Caesar tahal za nitky, protože se potřeboval stát ústavně diktátorem. (Canfora L., 2007, s. 286–289)

(místo standardně půlroční diktatury, což byla ovšem mimořádná úřední funkce), jmenoval ho také konzulem bez kolegy pro rok 45 př. n. l. a zajistil mu diktaturu i na příštích 9 let. Caesarovi bylo toho roku od senátu uděleno i mnoho dalších bezprecedentních poct, které Caesar přijal, například ony čtyřicetidenní oslavy triumfů v doprovodu 72 liktorů, dohled nad mravy po dobu tří let (což bylo jinak v pravomoci cenzorů), právo určit kandidátů pro lidové volby do téměř všech úřadů, právo sedět v senátu na kurulském sedátku mezi konzuly a právo mluvit první na všech senátních zasedáních nebo zahajovat hry.⁹ A to jsou jen ty pocty, které Caesar přijal. I Caesar sám mohl přidělit komukoliv jakýkoli úřad nebo poctu, a často tak ve prospěch svých stoupenců činil. Mezitím nechal Caesar zavést mnoho reforem.¹⁰

Caesar se ale v Římě nemohl zdržet příliš dlouho. Byl sice u moci téměř celých 5 let (od jmenování v listopadu 49 do své smrti v březnu 44 plus tři vkladné měsíce r. 46), ale během této doby musel vést jedno vojenské tažení za druhým, prakticky na všech světových stranách říše a v žádném okamžiku své mocenské převahy nedosáhl úplného míru a stability říše. Tato občanská válka neměla konce, pokračovala i přes smrt jeho hlavních rivalů Pompeia a Catona, a tak aby změnil politickou rovnováhu ve svůj prospěch, uchýlil se Caesar již dříve ke shovívavosti (*clémentia*) vůči poraženým republikánům a poměrně důsledně ji dodržoval už od počátku občanské války. Milost učinil svou klíčovou ctností, než aby své nepřátele prohlásil za psance a nechával popravovat jako Sulla. Mnozí pompeiovci a republikáni kolaborovali s Caesarovým režimem.¹¹ A přesto další legie, vedené Pompeiovými syny Gnaeem a Sextem, se zformovaly v Hispánii, kam utekla většina pompeiovců a kterou získali rychle pod svou výhradní kontrolu.

Na konci roku 46 př. n. l. tam Caesar vyplul a 17. března roku 45 př. n. l. porazil pompeiovice v bitvě u Mundy. Labienus, Caesarův bývalý legát a nyní pompeiovec, padl v bitvě, Gnaeus Pompeius ml. byl nedlouho poté dostižen a zabit a Sextus Pompeius uprchl na Sicílii. Sám Caesar o této bitvě tvrdil, že byla tou nejtěžší, kterou kdy vybojoval, protože v ní bojoval o svůj holý život. Na zpáteční cestě opět strávil dlouhou dobu, aby mohl uspořádat poměry v tamějších římských provinciích a reorganizoval je ve svůj prospěch. Toto vítězství oslavil jako triumf dokonce nad samotným lidem římským (*populus Rōmānus*) a zaměřil se více na posílení své osobní moci (doživotní diktatura, tituly, asi domluvené odmítnutí

⁹ Gelzer M., 1997, s. 278.

¹⁰ Vizte oddíl 1.2.

¹¹ Například Servia Sulpicia Rufa ustanovil Caesar správcem Achaie a Marka Iunia Bruta správcem Předalpské Gallie (Gelzer M., 1997, s. 279).

královského diadému před veřejností na slavnosti Luperkálií, Caesarova socha mezi sochami bohů a králů na Capitoliu, mince ražené s Caesarovou podobiznou ještě za života). Před svou smrtí měl ještě v plánu tažení od Sýrie proti Parthům.

12

1.2 Caesarovy reformy

S vítězstvím v bitvě u Thapsu se Caesarovo postavení v římské republice posílilo, protože nyní už byl nezpochybnitelně nejmocnějším mužem v říši. Aristokracie většinou považovala Caesarovu diktaturu za naprostý opak svobodné republiky, která již monarchii nahradila (vyhnáním posledního římského krále roku 509 př. n. l.). Na veřejnosti ale o sobě prohlašoval, že idea autokracie je mu cizí, a zříkal se odkazu Sully, Cinny i svého strýce Gaia Maria a sám podporoval památku na Pompeia, aby ukázal svou šlechetnost.¹³ Také se snažil působit dojmem nadstraníka.¹⁴ Zatímco byl Caesar pryč na svých taženích, jeho osobní zájmy v Římě zastupovali Lucius Cornelius Balbus a Gaius Oppius z jezdeckého stavu, kteří se také starali se o diktátorův styk s veřejností a s jinými politiky.¹⁵ A Caesar byl se svými zástupci v kontaktu alespoň ve formě dopisů. Pro své vlivné postavení byli Oppius a Balbus velmi nepopulární mezi aristokracií, protože ačkoli nezastávali žádný úřad ani nebyli členy senátu, jednali v zájmu Caesara a za Caesarovy nepřítomnosti měli na dění Římě faktický vliv. Zatímco Caesar pobýval v Římě jen přechodně mezi taženími, jeho agenti Oppius a Balbus mu také pomáhali s rychlým uskutečňováním jeho reforem.

Caesar musel především vyřešit sociální problémy, které se v Římě a v Itálii vyskytovaly. Základem pro jeho zákony a novely zákonů bylo vykonání odhadu (*census*) populace v Římě.¹⁶ Jeden z největších problémů byl velký počet zadlužených lidí, jejichž situace byla v období občanských válek o to horší. Ve starověku platily tvrdé zákony vůči dlužníkům, Caesar jim chtěl situaci usnadnit a od části dluhů jim slevit.

¹² Canfora L., 2007, s. 157–165, 231–245, 257–260, 373, 405–408.

¹³ Nechal obnovit jeho sochy v Římě, které byly strženy (viz Plut. Cic. 40,4).

¹⁴ Canfora L., 2007, s. 157–165 a 293.

¹⁵ Canfora L., 2007, s. 413 a 418.

¹⁶ Gelzer M., 1997, s. 287.

Caesar chtěl také masově přesídlit římské občany do římských provincií. V nich vzniklo přes třicet kolonií, kde se půda přidělovala, zejména veteránům, jimž tuto půdu slíbil za službu v armádě (a na čemž také závisela přímo Caesarova existence). Také byli do těchto kolonií posíláni zchudlí civilní občané z hlavního města, aby získali obživu a aby stát ušetřil na bezplatných přidělech obilí pro tyto obyvatele. Tím se snížil počet příjemců přidělů ze 320 000 na asi 150 000. Přitom se dbalo o to, aby nebyli vyvlastněni žádní majitelé půdy, kromě těch, kteří získali majetek nelegálně za Sullovy diktatury. A aby Caesar potlačil odbojné tendence mezi obyvateli Říma, zakázal také všechny politické strany ediktem.

Římské občanství se nabízelo zámožným cizincům (čehož například Caesarův tajemník Faberius zneužíval při korupci, kdy zbohatl na prodeji římského občanství) a některým municipiím povýšil status na město, čímž zvýšil počet občanů v říši jako celku. Nechal založit mnohé závislé kolonie (municipia) na jižním pobřeží Hispánie a v Severní Africe.¹⁷ Vydal zákony dokončující romanizaci Předalpské Gallie. Revidoval také důležitý a již dříve vydaný Zákon o vyděračství a korupci (*Lēx dē repetundīs*), který ve prospěch obyvatel provincií reguloval vztah k místodržitelům vyslaným z Říma.¹⁸ Propraetorům ponechal délku funkce na jeden rok, prokonzulům ji ale prodloužil na dva roky. Zaváděl také reformy u občanských soudů. S pravomocí cenzora mohl postupně rozšiřovat římský senát o své stoupence z jezdeckého stavu, aby v něm bylo větší zastoupení jeho přívrženců. Senát proto v době jeho smrti čítal dokonce 900 členů.¹⁹

Mnohé tyto reformy byly v úplnosti zavedeny nebo dotaženy do konce až po Caesarově smrti. Přitom Caesar kvůli nedostatku času nedodržel běžný komplikovaný proces schvalování reforem, dával senátu na vědomí, že bude-li třeba, je ochoten senát obcházet, často vynechal zasedání senátu a pouze si pozval a informoval přední členy senátu o svých plánech a rozhodnutích a senát je pak bez diskuze přijal a archivoval také jako senátní dekrety.²⁰ Římský senát byl tehdy pouhou Caesarovou figurkou, která s ním raději spolupracovala. A i Caesar měl jistě zájem na tom tuto instituci zachovat, aby navenek před římským lidem udržel zdání o pokračování republiky a zachování politického uspořádání.

¹⁷ Mezi nimi bylo na konci roku 45 př. n. l. i obnovené Karthágo a v Řecku Korinth – města obnovená poprvé od jejich srovnání se zemí roku 146 př. n. l.

¹⁸ Canfora L., 2007, s. 268.

¹⁹ Gelzer M., 1997, s. 287, 290–291 a 297.

²⁰ Gelzer M., 1997, s. 289–291.

Caesar také nechal zavést důležitou reformu, která v západní Evropě platila až do roku 1582 a ve východní Evropě v zemích s pravoslavným vyznáním dokonce až do 20. století. Šlo o reformu římského kalendáře, který je po Caesarovi nazýván jako „juliánský“ a který byl nahrazen až kalendářem gregoriánským.

Starý římský kalendář byl založen na lunárních cyklech, které dohromady tvořily rok o 355 dnech (po zaokrouhlení nahoru; skutečný měsíční cyklus je kratší než dvanáctina oběhu Země kolem Slunce, trvá jen přibližně 29,53 dní). Aby se však takový kalendář mohl přibližně shodovat s rokem astronomickým, musel se každé dva roky vložit přestupný měsíc o 22 nebo 23 dnech (každý čtvrtý rok ještě o den navíc), takže ve čtyřletém cyklu jeden rok trval průměrně 366,25 dní (tedy zhruba o den delší než astronomický rok) a mohl být dále přizpůsoben solárnímu roku. Podobný systém tzv. lunisolárního kalendáře vidíme i v řeckých poleis. Vkladný měsíc (*mēnsis intercalārius/intercalāris*) byl ale plně v kompetenci nejvyšších pontifiků, kteří ho vkládali nebo nevkládali podle své libovůle (a některé roky pak byly zkrácené oproti normálu), což mělo za následek prohlubující se nesoulad mezi kalendářním a astronomickým rokem. Až Caesarova reforma z roku 46 př. n. l. tento kalendářní nesoulad na tohoto konci roku vyrovnala a definitivně vstoupila v platnost 1. ledna 45 př. n. l.²² Onen rok (46 př. n. l.) antičtí autoři později označovali jako *annus confusiōnis ultimus* („poslední rok zmatků“).

Caesar přitom využil toho, že zastával kněžský úřad *Pontifex Maximus*. Caesarovým odborným poradcem při této reformě byl řecký učenec Sósigenés z Alexandreie. Inspirace také mohla vzejít z Caesarova pobytu v Egyptě, kde už byl kalendář na solárním principu založen.²³ V té době se římský kalendář předcházel o 90 dnů oproti astronomickému roku. Během roku 46 př. n. l. tak proběhly dvě interkalace: jedna o 23 dnech, jak to bylo běžné, na konci římského roku, resp. pět dní před koncem února (občanský rok začínal tehdy březnem²⁴), druhá a zcela mimořádná o 67 dnech mezi listopadem a prosincem. Rok 46 př. n. l. měl tak celkem 445 dnů!

²¹ Grant M., 1998, s. 30–43.

²² Canfora L., 2007, s. 389 a 407.

²³ Gelzer M., 1997, s. 289.

²⁴ Proto se například prosinec jmenoval latinsky *december*, tj. „desátý měsíc“, září *september*, tj. „sedmý“ atd.

Deset dní přidaných ke starému římskému kalendáři nechal Caesar rozdělit mezi sedm měsíců kalendáře nového (toto rozdělení dnů mezi měsíce v podstatě zůstalo až dodnes). Přestupný 366. den (*diēs intercalaris* nebo také *ante diem bisextum Kalendās Martiās*) měl být vkládán každé čtyři roky do měsíce února, tj. na místo, kam se dříve vkládal přestupný měsíc a kde měl každý rok konec podle staršího římského kalendáře. Caesar navíc sjednotil začátek roku občanského a úředního, který od r. 190 př. n. l. oficiálně začínal 1. ledna.

Po Caesarově zavraždění byl na návrh Marka Antonia v dubnu roku 44 př. n. l. vydán zákon *Lēx Antonia*, kterým byl na Caesarovu počest přejmenován měsíc *Quintīlis* na *Iūlius*. Pravidlo o vkládání přestupných dní ale nebylo dodržováno správně, pontifikové asi z neznalosti přidávali přestupný den každé tři roky (asi považovali čtvrtý rok předchozího cyklu zároveň za první rok nového cyklu, jak byli zvyklí z dopočítávání dní ke Kalendám, Nónám a Ídám, dnům představujícím měsíční fáze). Takto bylo během 36 let vloženo místo devíti dvanáct přestupných dnů. Tento omyl v roce 8 př. n. l. napravil Augustus, když nařídil, aby se přestupný den vkládal každé čtyři roky, také postupně vypustil tři přebývajících přestupné dny. Takže až od roku 8 př. n. l. je pravidelně každý čtvrtý rok přestupný. Na počest Augusta byl pak měsíc *Sextīlis* přejmenován na *Augustus*. Další pokusy o přejmenování měsíců neměly dlouhou platnost (třeba *September* na *Germanicus*).²⁵

Pozn.: Datace událostí před rokem 45 př. n. l. je uvedena ještě **podle původního římského kalendáře**, jehož platnost tento rok končila. Ten kalendář se sice už značně rozcházel s astronomickým rokem, nicméně byl stále ještě platný. Abychom události datovali podle juliánského kalendáře (který se v současnosti už také s astronomickým rokem rozchází, ale tehdy nikoli, postupně se oproti němu zpožďoval každých 128 let o jeden den), museli bychom odečíst vždy zhruba dva měsíce (pokud byla daná událost před začátkem prosince 46 podle původního kalendáře), anebo tři měsíce (pokud byla daná událost před koncem února 46 podle původního kalendáře). K převádění dat mezi předjuliánským a juliánským kalendářem se používají různé převodní systémy. Každopádně chronologie roku 46 př. n. l. a datace v něm je komplikovaná už kvůli tomu, že zmíněný rok byl o 3 měsíce delší.

²⁵ Juliánský kalendář. [online].

1.3 Ciceronovo role, postavení, politická a literární činnost

1.3.1 Ciceronova role a postavení

Když se Cicero vrátil z Kilíkie, kterou spravoval, do Itálie, kvasily spory mezi Caesarem a optimáty. Do té doby z Kilíkie nemohl ovlivňovat politiku v Římě. Caesara a Pompeia se snažil usmířit, ale to se mu nedařilo. Po překročení Rubikonu v lednu 49 př. n. l. Caesar táhl na Řím a Pompeius s mnoha dalšími město opustil. Cicero se této evakuace nezúčastnil (v Římě ani nebyl, aby se nemusel předčasně vzdát naděje na triumf) a vypadalo to, že se přidá snad k Caesarovi, stranu si vybrat nechtěl – celé jaro byl na rozpacích, ke které straně bude lepší se přidat. Pompeia totiž považoval za Sullova nástupce. Caesarův stoupenec Trabatius Ciceronovi napsal, ať se přidá k Caesarovi, případně že se může uchýlit stranou od války do Řecka, aby v tam klidu dožil. To ale Cicerona rozlítlo a odepsal, že neudělá nic, co by nebylo hodné jeho dosavadní politické činnosti. Jako bývalý konzul nakonec nechtěl ve válce zůstat jen tak nestranný a nezúčastněný.

Cicero odešel za Pompeiem, což mu Cato ml. vyčetl, že měl zůstat s rozvahou co nejdéle neutrální a prospět tím nejvíce státu. A Pompeius nedal Ciceronovi důležitou roli, protože Cicero haněl Pompeiovy záměry a neváhal cynicky zesměšňovat ani ostatní v táboře – ve výhru republikánských sil zřejmě nevěřil. Bitvy u Farsálu v srpnu následujícího roku se Cicero osobně nezúčastnil kvůli nemoci, Pompeius po prohře uprchl na východ. Když se Cicero dozvěděl o výsledku bitvy, považoval věc pompeiovců za ztracenou.²⁶ Při válečné poradě na ostrově Korkýra (v současnosti nazývaném jako Korfu)²⁷ odmítl převzít velení nad republikánskými silami a ve válce už nechtěl pokračovat,²⁸ za což ho poslali pryč z tábora. Cicero i Cassius totiž vyslovili názor, že nesouhlasí s prodlužováním občanské války a že by měla být ukončena v jedné rozhodující bitvě. Z pohledu Catona, Iuby, Pompeiových synů aj. nebyli nestálí Cicero a Cassius nikým jiným než zrádci, kteří se brzy vzdali.²⁹

Cicero před Caesarem osobně kapituloval a Caesar mu poslal z Alexandrie dopis, ve kterém mu oznámil, že ušetří jeho život a že se smí vrátit do Itálie.³⁰ Připlul do Brundisia a pobýval tam v očekávání Caesarova návratu z tažení na východě. Do Říma však nevstoupil,

²⁶ Ctibor M., 2018, s. 24.

²⁷ Canfora L., 2007, s. 235.

²⁸ Srov. s dopisem Cic. Fam. IV. 7,2 a IV. 9,3 (oddíly 2.2 a 2.3 v této práci).

²⁹ Canfora L., 2007, s. 232.

³⁰ Ctibor M., 2018, s. 24.

protože měl s sebou ještě liktory a *fascēs*, tj. odznaky úřední moci (*imperia*), s nimiž by býval rád oslavil triumf z Kilíkie.³¹ V Brundisiu pobýval asi rok, a když v září 47 př. n. l. přišla zpráva, že Caesar připlul do Tarenta, Cicero se mu vydal naproti z Brundisia, aby se smířil s vítězným nepřítelem.³² Caesar mu od té doby prokazoval opakovaně úctu, protože si prý Cicerona velmi vážil. Teprve tehdy se Ciceronovi dostalo plného omilostnění, vrátil se do Říma a do konce července roku 46. př. n. l. se stáhl z veřejného politického života (navštěvoval zasedání senátu, kde pouze mlčky seděl, aby byl aspoň viděn).³³

Po porážce pompeiovců u Thapsu a návratu do Itálie se Caesar pustil do svého reformního programu. Mnohé to uvedlo v očekávání, zda má v plánu také obnovit republiku do původního stavu.³⁴ Alespoň Cicero byl po omilostnění Marka Claudia Marcella³⁵ plný nadějí, že bude moci využít svého politického vlivu k tomu, aby přesvědčoval Caesara dělat to, co Cicero považoval za nejlepší pro celou republiku. Viděl v Caesarovi potenciál k tomu být ideálním státníkem a sebe v roli jeho poradce. Možná se vrátil do politiky i proto, aby odlehčil svému svědomí, že na rozdíl od Catona ml. přijal Caesarovu milost (Cato svou mučednickou smrtí všem kolaborantům nastavil zrcadlo). Začal tedy uplatňovat svůj vliv ve prospěch pompeiovců a optimátů ve vyhnanství, kteří ještě žili: přimlouval se za to, aby jeho republikánky smýšlející druhové, kteří se na Cicerona obraceli s žádostí o pomoc, dostali od Caesara milost. Těm, kterým pomoci nedokázal, posílal soucitné dopisy.

Doufal, že brzy dojde k obnovení republiky, a věřil, že Caesarova diktatura je dočasně nutná k tomu, aby stát překonal aktuální krizi, tj. že je pro republiku nejlepším možným východiskem z občanských válek. I Sallustius chtěl Caesarovi vnuknout své nápady, jakým způsobem by k obnově republiky mělo dojít a jaké reformy by měl zavést.³⁶ Dokud Caesar jednal v souladu s obnovou řádné republiky, Cicero byl veřejně loajálním podporovatelem tehdejšího režimu. Ale protože se poměry ve státě změnil tak, že Caesar svou diktaturu ještě

³¹ Porazil bandity z místních kmenů a svými vojáky byl pozdraven jako imperátor (Ctibor M., 2018, s. 23).

³² Carcopino J., 1951, s. 228–229.

³³ Ctibor M., 2018, s. 24. Uzavřel se, jako kdyby se stal jím nenáviděným Epikúrem (Büchner K., 1964, s. 323; Cic. Fam. IX. 20).

³⁴ Tj. vyváženou formu státního uspořádání (*genus permixtum*), kde vládnou konzulové, senát i lidová shromáždění, jak ji Cicero popisuje ve svém filosofickém díle *Dē Rē Pūblicā* napsaném v 60. letech 1. stol. př. n. l.

³⁵ Usutečně asi v září během jednání senátu. K průběhu omilostnění vizte dopis Serviu Sulpiciu Rufovi (Cic. Fam. IV. 4), jehož komentovaný překlad je součástí této práce.

³⁶ Gelzer M., 1997, s. 275–277 a Carcopino J., 1951, s. 9.

upevnil,³⁷ Cicero téměř zanechal politiky a začal se věnovat vzdělávání mladíků ve filosofii, dokončování filosofických dialogických spisů, překladu dialogů z řečtiny do latiny a spolu s tím i tvorbě latinského názvosloví. Tou dobou trávil Cicero spoustu času ve své vile v Tusculu, ale jezdil velmi často do Říma. Ctižádost ho nejspíše motivovala vrátet se k politickému životu, ale poměry ve státě se mu nelíbily. V Římě často Caesarovi pochleboval, byl mezi předními senátory, kteří schvalovali udělovat Caesarovi každou poctu.

Ciceronovi bylo tou dobou už 60 let. Měl problémy i v soukromém životě. S Terentii neměl šťastné manželství, a tak se s ní rozvedl. A aby se Cicero zbavil zadlužení, vzal si bohatou dívku Publiliu, jejíž majetek mu byl současně udělen do opatrovnictví podle závěti Publiliina otce.

38

1.3.2 Cicero jako řečník

Do roku, který je tématem této práce, spadá většina z tzv. „řečí proslovených před Caesarem“.³⁹ V září roku 46 př. n. l., téměř sedm let od jeho poslední řeči *Prō Milōne*, která byla přednesena na sklonku roku 52 př. n. l., Cicero prolomil své mlčení ze senátních schůzí. Došlo totiž z Caesarovy vůle k omilostnění pompeiovice Marka Claudia Marcella, jednoho z Caesarových úhlavních nepřátel,⁴⁰ který tou dobou pobýval v dobrovolném vyhnanství ve

³⁷ Gelzer (1997, s. 277) uvádí, že Caesara k tomu přimělo to, že byl zvyklý na větší vliv svého *imperia* (slovo značí nejvyšší úřední, vojenskou, disciplinární a soudní moc ve státě, která za republiky patřila nejvyšším úředníkům, a dále např. svolávat shromáždění lidu nebo konat auspicia) v Gallii, kde byl prokonzulem a vojevůdcem, než na to, s jakým dopadem mohl *imperium* uplatňovat v Římě. Dále uvádí, že se nechal inspirovat v helénistických monarchistických státech při východních hranicích římské říše, kde byl silný královský kult. Místo toho, aby nechal obsazovat pravidelné vyšší úřady na následující roky, se prohlásil za jediného konzula na rok 45 př. n. l. a měl v plánu udržet si konzulát bez kolegy nadále vedle své diktatury. Cicero proto nemohl dělat pravou politiku, také politické řečnictví bylo nadbytečné – a vrátil se ke knihám (Tempest K., 2011, s. 175–176).

³⁸ Plut. Cic. 36,6–41,4.

³⁹ Níže uvedené tři Ciceronovy řeči, které jako jediné vznikly a byly proneseny v první polovině 40. let př. n. l. (v druhé polovině roku 46 př. n. l. a v roce 45 př. n. l.), tvoří jistý celek a už ve starověku byly chápány jako soubor, který byl podle hlavního adresáta řečí, totiž Caesara, nazýván *Caesariānae (orātiōnēs)*, tj. řeči „Caesarovské“ nebo „Caesariánky“. (Ctibor M., 2018, s. 13)

⁴⁰ K průběhu samotného omilostnění vizte překlad dopisu Cic. Fam. IV. 4 i komentář k němu v druhé části této práce (oddíl 2.4).

městě Mytiléné na ostrově Lesbos. Teatrálnost jeho omilostnění při zasedání senátu Cicerona tak uchvátila, že vzdal Caesarovi svá díky v dlouhé řeči, která se později začala tradovat pod názvem *Prō Marcellō*.⁴¹ V této řeči Cicero kombinuje prostředky oslavné s prvky přesvědčovacími, aby adresát řeči dělal to, co bude prospěšné pro stát, konkrétně aby Caesar obnovil řádnou republiku. Jde vlastně o opatrnou formu manipulace Caesarovou autokratickou mocí.

V první části vyzdvihuje a velebí Caesarovy osobní ctnosti jako uměřenost tváří v tvář vítězství, štědrost, shovívavost a milosrdnost (jeho vítězství obešlo bez poprav zajatců) a označoval je za téměř božské. Odpadlíci prý faktickou chybu nečinili, pouze nepochopili osudovost Caesara. V druhé části řeči se věnuje obavám z atentátu (apeluje na Caesara, aby byl ostražitý, i na senátory, aby chránili Caesarův život,⁴² protože Caesar, který je vlastně také pouhý smrtelník, jímá veškerou moc, a tak je potenciálně v ohrožení celý stát, když je vše závislé na jednom jedinci, jehož lze snadno ohrozit; zároveň argumentuje v duchu nesmyslnosti odporu opozice vůči Caesarovi), a tomu, co by měl Caesar po občanské válce dělat se státem.

Ciceronova chvalořeč měla postranní úmysly, pod záminkou díky ho nutí, aby z tohoto jednoho projevu shovívavosti učinil precedens pro řešení dalších podobných žádostí.⁴³ Šlo o první veřejnou oslavnou řeč (*πανηγυρικός*) k nějakému římskému samovládcí. Mohl přitom už navázat na řeckou řečnickou tradici (především Athénan Ísokratés a jeho oslavné řeči k Filippu II. Makedonskému). Protože Cicero své řeči obvykle později publikoval sepsané a mírně upravené, stal se vzorem pro generace dalších řečníků žijících za císařského období a pro žánr panegyrik, který se stal v době císařské důležitým politickým nástrojem. Různá *topoi* (tj. řečnické obraty, myšlenková schémata, klišé) opakoval už Cicero v řečích ze souboru *Caesariānae* a též se staly vzorem pro budoucí řečníky. Marcellus sice milost dostal a směl se vrátit zpět do Říma, ale byl zavražděn na své zpáteční cestě do Říma.

Další řeč, kterou Cicero v roce 46 př. n. l. přednesl, byla za Quinta Ligaria (*Prō Quīntō Ligāriō*). Quintus Ligarius byl dočasným správcem provincie Africa. Občanské války se podle Ciceronovy řeči odmítal účastnit, ale do Afriky, své bývalé provincie, se uchýlil

⁴¹ Nešlo ale o soudní řeč (obhajobu), název *Prō Marcellō* je zřejmě nepůvodní, zvláště s ohledem na předložku *Prō* (Ctibor M., 2018, s. 48).

⁴² Srov. Canfora L., 2007, s. 261–263.

⁴³ Ctibor M., 2018, s. 30–31.

pompeiovec Attius Varus, kterému se Ligarius podvolil. Římský senát v té době ale pověřil správou provincie Lucia Aelia Tuberon (otce budoucího žalobce) a ten se do ní vydal, ale Ligarius, který tou dobou velel obraně pobřeží, mu nedovolil se s nemocným synem Quintem vyložit. Tubero odplul a stěžoval si pak u Pompeia, s nímž zůstal v táboře až do bitvy u Farsálu. Caesar je omilostnil a Quintus Tubero v roce 46 př. n. l. Quinta Ligaria zažaloval. Z procesu samotného máme k dispozici pouze Ciceronovu řeč, jak je běžné, ne řeč spoluobhájce Gaia Pansy ani řeč žalobce (Cicero, Tubero i Ligarius stáli ve válce na straně pompeiovců). Navíc ani nevíme, z čeho byl přesně Ligarius obžalován, Ciceronovi se zdál předmět obhajoby vágní. Ligarius sám ani u soudu nebyl přítomen, byl stále v Africe. Soud probíhal před zraky velkého publika na Foru Romanu. A soudcem byl sám Caesar. Možná byl celý proces (alespoň částečně) zinscenovaný pro propagandistické účely, aby Caesar ukázal opět svou shovívavost vůči svým politickým oponentům (jeho omilostnění však byl dopředu nakloněn). Řeč obhajoby (s prvky prosebné řeči) prý na Caesara udělala takový emoční dojem, že Ligaria náhle zprostil viny. Ligarius se ale v březnu 44 př. n. l. přidal ke spiknutí s cílem spáchat na Caesarovi atentát a sám byl zabit během proskripce za druhého triumvirátu.

V roce 45 př. n. l. Cicero přednesl ještě jednu řeč ze souboru *Caesariānae*, a sice řeč za galatského krále Déiotara (*Prō rēge Dēiotarō*).⁴⁴

45

1.3.3 Cicero jako spisovatel

V roce 46 př. n. l. také vzrostla Ciceronova literární tvorba, protože se méně věnoval politice a zaměřil se místo toho na spíše soukromou činnost, třeba na psaní filosofických spisů a některých spisů zabývajících se rétorickou teorií. Pokud víme, napsal v tomto roce sbírku úvah zkoumajících klíčové prvky stoické filosofie, zvanou *Paradoxa stoicōrum* („Stoické paradoxy“; dílo se do dnešních časů nedochovalo), dále dialog o dějinách římského řečnictví *Brutus* (pojmenován podle Marka Iunia Bruta) a dialog o ideálním řečníkovi *Orātor* („Řečník“).

⁴⁴ K tomuto dopisu vizte Ctibor M., 2018, s. 40–44. Déiotaros byl Pompeiem ustanovený král všech tří keltských kmenů usídlených ve středu Malé Asie, který v občanské válce i ve válkách proti pontským králům Mithridatovi VI. a jeho synovi Farkakovi II. nejdříve podporoval Pompeia a poté Caesara.

⁴⁵ Büchner K., 1964, s. 324–335; Tempest K., 2011, s. 173–174; Ctibor M., 2018, s. 25–39.

Korespondence s Attikem a Brutův požadavek na nový filosofický dialog Cicerona totiž probudily do nové aktivity. A tak sepisuje dialog aristotelovského typu *Brutus*, který zaměřil na řečnictví. Vystupují zde i postavy Marka Junia Bruta a Pompeia Attika. Děj se odehrává zřejmě na jaře 46. Cicero na začátku hovoří o smrti svého rivala Hortensia, který se nedožil občanské války, chválí ho a zároveň vyjadřuje radost, že se nedožil současných poměrů. Tento dialog především ukazuje dějiny římského řečnictví. Uvádí je na řeckém řečnictví, pokračuje nejstarším římským řečnictvím, velkou pozornost věnuje Catonovi Staršímu, bratřím Gracchům a jejich době (hodnotí ji kladně), následuje doba sullovská, doba Cicerona a Hortensia a nakonec epilóg. Cicero sám se považuje za klasického řečníka nejvyšší kvality. Dílo obsahuje také výčet vlastností dokonalého řečníka. Cicero prostřednictvím postavy Attika chválí také Caesarovo řečnické umění a hodnotí ho jako nejlepší. Dokonce tu vychvaluje stylistiku Caesarových *Válečných pamětí* (*Zápisky o válce galské a občanské*), čímž se asi chtěl Caesarovi vetřít do přízně.⁴⁶

Dílo *Orátor* bylo sepsáno v létě 46. Cicero v něm rozebírá, jaký je nejlepší styl v řečnictví. Inklinuje k asianismu (byl pompéznější a působil na emoce), tímto dílem se ho snaží obhájit (pro pravdu prý totiž je vhodné využít veškeré prostředky) a kritizuje atticismus (strohý, přímočarý styl), i když si je vědom jeho kvalit. Cicero se tu politicky prozíravě (až oportunisticky) zaštitil Brutovým jménem, aby tu obhájit, že předtím vůbec napsal chvalořeč na Catona *Laus Catōnis*, vždyť o Brutovi bylo známo, že se těšil od Caesara sympatií.⁴⁷

48

1.3.4 Ciceronova korespondence z roku 46 př. n. l.

Z roku 46 př. n. l. se nám dochovalo celkem 85 dopisů Ciceronovy korespondence,⁴⁹ z nichž většinu napsal sám Cicero (mnohé dopisy, především dopisy od jeho korespondentů nebo jejich odpovědi, se nedochovaly). Cicero psal většinu těchto dopisů v Římě – tam totiž po většinu roku 46 př. n. l. pobýval –, menší část ve své vile v Tusculu a zřídka z vily

⁴⁶ Canfora L., 2007, s. 373–380.

⁴⁷ Canfora L., 2007, s. 257–258.

⁴⁸ Büchner K., 1964, s. 350–368; Tempest K., 2011, s. 175–177.

⁴⁹ Počítáno podle edice Tyrrell a Pursera.

Kúmách nebo v Arpinu. Dochovány jsou dopisy s těmito korespondenty (řazeno chronologicky nebo podle osoby korespondenta):

V dopisech Fam. XIII. 10–14 radí Cicero o daních svému příteli Marku Iuniu Brutovi, který se vydával na cestu z Cisalpinské Gallie za Caesarem do Afriky, žádá ho o vymáhání dluhů apod.

Dopisoval si také s Markem Terentiem Varronem (Fam. IX. 1–7), známým římským polyhistorem, který se občanské války zúčastnil na Pompeiově straně, když očekával jeho příjezd. Později v dubnu mu Cicero píše, že sám rád přijede k Varronovi do vily v Kúmách na jeho pozvání, ale váhá, zda by to bylo v době nepokojů bezpečné. Průběžně Varronovi píše o tom, jak se věnuje své zálibě v četbě. V dalším dopise poslaném se zdržením po Caniniovi radí, aby se držel stranou, dokud nepřejde čas blahopřání Caesarovi k vítězství u Thapsu (Varro byl totiž původně pompeiovec), a vyjadřuje Varronovi svou touhu pomoci republice. Cicero se rozhoduje opustit Řím, když se doslýchá různé zprávy o tom, jakou cestou se Caesar asi vrátí z afrického tažení (buď kolem Sicílie, anebo kolem Sardinie)⁵⁰. Pak se domlouvá s Varronem na termínu, kdy dorazí do Varronovy vily v Kúmách, když už se oba rozhodli pro Caesarovi nevystupovat. V dalším dopise žertovně přesvědčuje Varrona se ve vile jednoho z nich konečně sejt a cituje stoické filosofy. V červenci se Caesar vrátil do Říma a Cicero s tím Varrona seznamuje. Vinu na občanské válce, která nebyla nutná, Cicero shledává spíše na straně pompeiovců.

Luciovi Munatiovi Plankovi radí ohledně dědictví (Fam. XIII. 29). Lucius Mescinius Rufus a Cicero se oba těší, až se konečně potkají (Fam. V. 21). S Attikem si dopisoval o zvěstech týkajících se osudu Statia Murka, Asinia Polliona a Sexta Pompeia, o hrách v Praeneste v Latii, o Balbově stavební činnosti,⁵¹ o brzké přátelské návštěvě (Att. XII. 2). Marku Mariovi vysvětluje, co ho po bitvě u Farsálu vedlo k tomu neválčit proti Caesarovi (Fam. VII. 3), a Gnaea Domitia Ahenobarba⁵² přesvědčuje, aby se vrátil do Itálie a zachránil

⁵⁰ Caesar se vracel kolem Sardinie, loďstvo kotvilo ve městě Carales, dnešním Cagliari (Canfora L., 2007, s. 407).

⁵¹ Asi myšleno Casarovo forum (*Forum Caesaris*), chrám Venuše Rodičky (*Venus Genetrīx*) a stavba velké řecké a latinské knihovny (s pověřením pro ex-pompeiovece a polyhistora Marka Terentia Varrona). (Canfora L., 2007, s. 268)

⁵² Syn Lucia, zastávajícího s kolegou Appiem Claudiem Pulchrem konzulát v roce 54 př. n. l. Na rok 49 př. n. l. dostal Lucius po Caesarovi přidělenou ke správě Zaalpskou Gallii, po Caesarově přechodu řeky Rubico shromáždil vojsko v Corfiniu, nedostane se mu ale pomoci, a tak se musí vzdát Caesarovi, který ho i se synem

se tak, a utěšuje jeho zármutek ze smrti přátel (Fam. VI. 22). Blízkému příteli Titu Pomponiu Attikovi napsal dopis o své dceři Tullii, která se rozvedla s Publiem Corneliem Dolabellou, Cicero se touží s Attikem sejít a v dalším mu píše o sebevraždě Catona ml. (Att. XII. 3–5).

Luciu Papiriovi Paetovi (Fam. IX. 15–21, 26) píše Cicero o tom, jak získal od Caesara milost a jak začal učit řečnictví, různě spolu žertují, např. že se stal epikúrejcem, když se přestal zabývat politikou, a rozepisuje se mu o svých pohnutích ve svém životě a literární činnosti. Dále vtípkují dokonce i na účet Lucia Cornelia Balba st. (Caesarova agenta v Římě), popisuje Cicero hostinu u Volumnia a píše o obavách spojených s tím, že prý Caesar hodlá v rámci reformních snah svým válečným veteránům přidělit půdu. Píší si také o zdraví, lásce, zábavě a o místě pobytu v době Caesarovy diktatury. Publiu Volumniovi Eutrapelovi (Fam. VII. 33) píše, že se procvičoval v řečnictví⁵³ spolu s Aulem Hirtiem,⁵⁴ Gaiem Cassiem Longinem⁵⁵ a Publiem Corneliem Dolabellou⁵⁶ a Volumnia by mezi ně také přizval; sám se s Caesarovým dovolením pohroužil do vědecké činnosti. V dalším dopise (Fam. VII. 27) se Cicero hádá s Titem Fadiem Gallem.

Publia Servilia Isaurica⁵⁷ (Fam. XIII. 68) žádá, aby napsal o stavu provincie Kilíkie, která je teď pod jeho správou, Cicero mu i slibuje své služby (v roce 51 př. n. l. ji totiž také spravoval). Vyhnance Publia Nigidia Figula (Fam. IV. 13) utěšuje na příkladě o sobě samém a píše mu o naději na návrat.

Nyní se pohybujeme asi v září roku 46 př. n. l., tj. v době, kdy si podle editorů Cicero začal dopisovat s Markem Claudiem Marcellem (o těchto dopisech ale až v druhé části této práce).

Gnaea Plancia (Fam. IV. 15) povzbuzuje, aby pro sebe nechtěl zvláštní osud. Aula Caecina (Fam. VI. 6) utěšuje a předvídá mu na základě Caesarovy povahy a poměrů

ušetřil a propustil. Poté Lucius neúspěšně bránil Massilii a uprchl do Řecka, kde po bitvě u Farsálu zemřel. Syn Gnaeus žil dál. (Canfora L., 2007, s. 415)

⁵³ Podle Gelzera M. (1997, s. 279) jim dával lekce z řečnictví

⁵⁴ Bývalý Caesarův legát, který se však v občanské válce postavil proti Caesarovi.

⁵⁵ Budoucí Caesarův vrah.

⁵⁶ Manžel Ciceronovy dcery Tullie, roku 50 př. n. l. stíhal neúspěšně Appia Claudia Pulchra, roku 46 př. n. l. se s Tullii rozvedl, následujícího roku velel Caesarově flotile, doprovázel Caesara i na tažení do Afriky a Hispánie a byl mu věrný až do Caesarova zavraždění (Canfora L., 2007, s. 414).

⁵⁷ Podporovatel Marka Porcia Catona ml., přešel ale na Caesarovu stranu a byl spolu s ním konzulem na rok 48 př. n. l. a v roce 46 př. n. l. získává ke správě provincii Kilíkie (Canfora L., 2007, s. 419).

v republice lepší osud. Utěšuje také vyhnance Quinta Lagaria (Fam. VI. 13–14), za něhož prosil u Caesara milost, a dodává mu odvalu k návratu. Titu Ampliu Balbovi (Fam. VI. 12) blahopřeje k úspěšnému návratu z exilu skrze Caesarovy přátele. Dalšímu vyhnanci, Trebianovi (Fam. VI. 10), který s velkým úsilím bojoval s Caesarem, protože se po bitvě u Farsálu nevzdal a zúčastnil se v Africe dalšího vzdoru, Cicero slibuje poskytnout jakékoli služby a dodává mu naděje na budoucí návrat. Quintu Cornificiovi (Fam. XII. 17) píše o nepokojích v Sýrii⁵⁸ a o záležitostech v Římě.

Serviu Sulpiciu Rufovi napsal Cicero více dopisů, z nichž Fam. IV. 4 je přeložen a okomentován v druhé části této práce. V jiném z dopisů adresovaných Sulpiciovi (Fam. IV. 3) Cicero utěšuje jeho zármutek nad zhroucením republiky.

V době, do které byly v rámci Caesarovy reformy kalendáře vloženy dva měsíce navíc (tj. mezi listopadem a prosincem), psal Cicero Attikovi (Att. XII. 6–7, 11) o jakési knize, o svém díle *Orātor*, o Caesarovi, Balbovi, Dolabellovi, o možném odchodu Caesarado Hispánie, o Seiově smrti, o Sulpiciově manželce Postumii, o Pompeiově dceři a o dalších tématech, která přinesl život. Také Attika žádá, aby mu referoval o tom, co Caesar udělá s kandidáty na úřední funkce (Att. XII. 8). Na konci onoho období píše z Kúm Marku Mariovi, že ho brzy s Libonem navštíví (Fam. VII. 4), a i Paetovi píše, že má v úmyslu je navštívit (Fam. IX. 23). Z Arpina píše Attikovi o tomtéž úmyslu (Att. XII. 1).

Následně budou uvedeny dopisy z roku 46 př. n. l., jejichž přesnější datace je velmi nejistá. Publiu Serviliu Isauricovi (Fam. XIII. 66–67, 69–72), tehdejšímu prokonzulovi Kilíkie, doporučuje Aula Caecinu jakožto svého klienta, dále Androna z Láodikeie, Balbova propuštěnce Tita Ampia Menandra, Tita Agusia, záležitost okolo rodiny Caerelliů a jisté muže jako prokutáry. Naproti tomu Cicero Servilia žádá, aby mu svěřil propuštěnce Gaia Curtia. Serviu Sulpiciu Rufovi, správci Achaie, taktéž doporučil několik lidí do klientely nebo na pomoc, včetně Tita Manlia a také rodinného lékaře Asklépióna; děkuje mu také za pomoc Attikovi a žádá ho, aby se věnoval záležitostem ve Spartě a v Épeiru (Fam. XIII. 17–28). Od Aula Aliena (Fam. XIII. 78–79), sicilského správce, Cicero žádá, aby přijal Démokrita ze Sikýónu, Gaia Aviania a Marka Aviania. Utěšuje zármutek Tita Titia ze smrti jeho propuštěnců (Fam. V. 16).

⁵⁸ Šlo o vzpouru legií vedenou Quintem Caeciliem Bassem.

Na samém konci roku Cicero radí Aulu Caecinovi (Fam. VI. 8), aby se zdržel na Sicílii a delší dobu ji neopouštěl, protože mu to tak Oppius a Balbus povolili, a v následujícím dopise (Fam. VI. 9) svěřuje svého přítele Aulu Caecinu prokonzulovi Titu Furfaniu Postumovi.⁵⁹ V dopise Gaiu Cassiu Longinovi (Fam. XV. 18), budoucímu vrahovi Caesara, Cicero omlouvá stručnost svého dopisu tím, že je nešťastná doba a že se mu z Hispánie nedonesly žádné relevantní zprávy.

60

Ciceronova korespondence byla buď soukromá, nebo určená i pro publikování s nějakým politickým záměrem, další byly publikovány nedlouho po Ciceronově smrti, zejména Attikem někdy během druhého triumvirátu.⁶¹

Pozn.: Datace těchto dopisů je uvedena ještě **podle původního římského kalendáře**, jehož platnost tento rok končila. Ten kalendář se sice už značně rozcházel s astronomickým rokem, nicméně byl stále ještě platný. Abychom události datovali podle juliánského kalendáře (který se v současnosti už také s astronomickým rokem rozchází, ale tehdy nikoli), museli bychom odečíst vždy zhruba dva měsíce (pokud byla daná událost před začátkem prosince 46 podle původního kalendáře), anebo tři měsíce (pokud byla daná událost před koncem února 46 podle původního kalendáře) – tj. dopisy z konce srpna byly vlastně napsány na konci našeho června. Přidáním 90 dní se totiž vyrovnalo to, o kolik dosavadní římský kalendář předbíhal astronomický rok. K převádění dat mezi předjuliánským a juliánským kalendářem se používají různé převodní systémy. Každopádně chronologie roku 46 př. n. l. a datace v něm je komplikovaná už kvůli tomu, že zmíněný rok byl o 3 měsíce delší.

Tuto kapitolu jsem se rozhodl včlenit do své práce, abych obsah Ciceronovy korespondence uvedl do kontextu doby a abych dobové poměry uvedl do kontextu Ciceronovy korespondence. Proto je důležité uvést, s kým si Cicero v roce 46 př. n. l. dopisoval, s jakým účelem, jak se tímto snažil uplatňovat svůj vliv a s kterými významnými muži udržoval kontakty. V tomto výčtu témat obsažených v dopisech můžete vidět, že Cicero reflektoval mnohé, co se v tomto roce podstatného odehrávalo (srov. se zbytek první části této práce). V další části této práce přejdu již ke konkrétním pěti dopisům z onoho roku.

⁵⁹ Ačkoli v dopise Cic. Fam. VI. 6 Aulu Caecinovi předpovídal dobrý osud.

⁶⁰ Tyrrell, Purser, 1894, s. 276–408.

⁶¹ Carcopino J., 1951, s. 4–37.

Část druhá – komentovaný překlad vybraných dopisů ze souboru *Ad familiārēs*, vztahujících se k Marcellově omilostnění

2.1 Dopis Cic. Fam. IV. 8 (č. 485, S. B. 229)

Marcus Tullius Cicero píše z Říma Marku Claudiu Marcellovi – srpen⁶² nebo září roku 46 př. n. l. Po vychválení Marcellovy prozíravosti Cicero znovu radí, aby pojal rozhodnutí vrátit se domů ke svým blízkým, a slibuje mu své služby.⁶³

M. Cicero zdraví M. Marcella.

Neodvažuji se napomínat tebe, muže s vynikající prozíravostí, ani muži tak velikému a tak statečnému⁶⁴ dodávat odvahy a už vůbec ne tě utěšovat. Pokud totiž to, co se stalo, snášíš tak, jak se doslýchám,⁶⁵ musím spíše blahopřát tvé odvaze⁶⁶ a charakteru než tišit tvůj zármutek. Pokud tě nezlomí tak velká neštěstí našeho státu, neoplývám tolik nadáním, abych tě mohl

⁶² Shackleton Bailey (1978, s. 395) dopis datuje ještě do srpna.

Především je tu ale nutno připomenout, že datace tohoto i všech následujících dopisů je uvedena ještě podle původního římského kalendáře, jehož platnost tento rok končila. Abychom dopisy a události datovali podle juliánského kalendáře (který se v současnosti už také s astronomickým rokem rozchází, ale tehdy nikoli), museli bychom odečíst vždy zhruba dva měsíce (pokud byla daná událost před začátkem prosince 46 podle původního kalendáře), anebo tři měsíce (pokud byla daná událost před koncem února 46 podle původního kalendáře). Pro více informací vizte oddíl 1.2 nebo 1.3.4 na konci.

⁶³ Tyrrell, Purser, 1894, s. 341. Datování dopisu až do září je hypotézou autorů této edice.

⁶⁴ Nepochybně s ním jakožto s republikánem sympatizoval. Nabízí se otázka, zda své hodnocení Marcella myslel upřímně, anebo vychvalování použil pouze jako rétorickou figuru, protože lze z tohoto dopisu takového dojmu nabýt. Podle Cic. Fam. IV. 7,1 však byli dobrými přáteli a znali se už od chlapeckých let.

⁶⁵ Marcellus byl v občanské válce na straně Pompeiově, tedy na straně Caesarovy opozice, a po prohře v bitvě u Farsálu r. 43 př. n. l. se stáhl do dobrovolného exilu do Mytilény na Lesbu. Mnozí, včetně Cicerona a Marcellova bratrance Gaia, pro něj u Caesara žádali milost, aby se mohl do Říma vrátit, ale zatím neúspěšně. Úspěch přišel až někdy zhruba na přelomu srpna a září roku 46 př. n. l. Je však otevřenou otázkou, zda Marcellus o tuto pomoc stál, on sám totiž nechtěl Caesara o milost prosit (a to byla dosud Caesarova podmínka).

⁶⁶ Latinské abstraktum *virtūs* nemá v češtině přesnou obdobu, šlo o komplexní pojem zahrnující význam mnoha našich slov (*mužská ctnost, povaha, mravní síla, mužnost, statečnost, udatnost*), a tak překládáme podle smyslu, případně by se toto slovo nemuselo překládat vůbec.

utěšit, protože nedokážu utěšit ani sám sebe. Zbývá mi tedy pouze to, abych ti poskytl ve všech záležitostech své služby⁶⁷ a abych byl také po ruce ke všemu, co by tví blízcí chtěli, a jsem připraven pomoci natolik, že pokládám za svou povinnost pro tvou věc dělat nejen vše, co pro tvou věc udělat můžu, ale také to, co učinit nemůžu.⁶⁸

Přesto, o tom, co řeknu, si třeba myslí, že jsem tě napomenul, že jsem vyslovil svůj názor, anebo že jsem ze vstřícnosti k tobě nemohl mlčet, abys i ty došel k přesvědčení, ke kterému já: totiž že pokud je tu ještě nějaká republika,⁶⁹ měl bys v ní být z rozhodnutí občanů prvním mužem,⁷⁰ který bude pod tlakem nutnosti ustupovat tomu, co si doba žádá.⁷¹ Pokud však žádná republika není,⁷² snad dojdeš k přesvědčení,⁷³ že přece jen je toto místo⁷⁴ také velmi vhodné pro život v exilu.⁷⁵ Pokud nám totiž záleží na svobodě, které místo je v době samovlády volné? Pokud však máme volit⁷⁶ jakékoli místo, co je příjemnější než vlastní domov? Ale věř mi, i ten, který má moc nad vším,⁷⁷ upřednostňuje nadané muže, obklopuje se nobilitou⁷⁸ a důstojnými lidmi, nakolik mu to dovolují okolnosti a jeho vlastní zájem.⁷⁹ Ale

⁶⁷ *Eum* odkazuje pravděpodobně k *dolor*, *-ōris*, *m.* – domnívám se, že Cicero s Marcellem soucítí. Jiné latinské podstatné jméno mužského rodu (*nōmen substantivum masculinum*) se v předchozím textu tohoto dopisu nenachází.

⁶⁸ *Possim*, *nōn possim* (konj. prez.) je spodobou způsobu (*tractiō modī*). Text této věty je nejistý, protože je v rukopise porušen. Proto také vznikly různé konjektury, z nichž jednu zastávají autoři edice pro nejmenší násilnost extrapolace. (Tyrrell, Purser, 1894, s. 341)

⁶⁹ *Rēs pūblica* = obecně stát; tady má však slovní spojení význam konkrétního státního zřízení (*pokud je tu ještě nějaká republika...* a ne jiný druh státního zřízení, jako třeba samovláda: *rēgnum*, *dictātūra*, *dominātus*).

⁷⁰ Cicero vyjadřuje své přání (ať už pro něj bylo skutečné nebo jen na papíře), aby byl Marcellus *prīnceps*, nejvlivnější a nejváženější politik, zapsaný v albu, aktuálním seznamu římských senátorů, na prvním místě.

⁷¹ Tj. ustupovat poměrům doby a požadavkům lidu, aby nezískávali moc populárové. Srov. Cic. Fam. IV. 9,2. O tom, že je potřeba takto jednat, byl Cicero již dlouho pevně přesvědčen, a toto své přesvědčení tu Marcellovi předkládá.

⁷² „*Sīn autem nūlla sit...*“ Dva záporné záporné slovesa, které si však v celém kontextu nevysvětlují jako větu kladnou.

⁷³ Elipsa řídicího slovesa.

⁷⁴ Marcellův domov v Římě.

⁷⁵ Srov. Cic. Fam. VII. 3,4: „Přišel jsem domů, ne aby byly nejlepší podmínky k životu, ale pokud je ještě nějaká forma republiky, abych byl ve své vlasti, a pokud už žádná není, stejně jako bych byl v exilu.“ (Tyrrell, Purser, 1894, s. 341–342). V těchto dopisech můžeme sledovat dobovou reflexi Caesarovy diktatury a úvahy o tom, zda skutečně došlo ke změně státního zřízení, nebo ne.

⁷⁶ Elipsa slovesa *sequimur*. (Tyrrell, Purser, 1894, s. 341)

⁷⁷ Caesar.

⁷⁸ *Nobilitās* byla elitní politická a společenská vrstva mezi římskými občany.

napsal jsem více, než jsem si určit. Vracím se tedy k tomu jedinému, a sice že jsem tu pro tebe a také budu s tvými blízkými, pokud ti vůbec nějakí blízcí zůstanou.⁸⁰ Pokud jich bude méně, já osobně hodlám udělat určitě vše pro naše přátelství, které nás spojuje. Buď zdrav.

2.2 Dopis Cic. Fam. IV. 7 (č. 486, S. B. 230)

Marcus Tullius Cicero (ve věku 60 let) píše z Říma Marku Claudiu Marcellovi – asi září roku 46 př. n. l. Chválí tu prozíravost Marcella, který se rozhodl se nastálo vzdálit od vlasti, přesto ho ale povzbuzuje, aby se do vlasti vrátil, protože je snadné také dostat od Caesara svolení k návratu a mohl by žít doma u svých blízkých, kde by se mu mohlo žít lépe než mimo vlast.⁸¹

M. Cicero zdraví M. Marcella.

Ačkoli rozumím tomu, že ses dosud řídil tím svým rozhodnutím,⁸² dokonce tomu rozumím tak, že bych se ho ani neodvažoval napadnout, a ne proto, že bych já sám s tím názorem souhlasil, ale protože o tom soudím, že jsi natolik moudrý muž, abych svému rozhodnutí nedával přednost před tvým. Ale přece, jak stáří našeho přátelství, tak tvá veliká vstřícnost vůči mně, kterou jsem dobře poznal už od tvých chlapeckých let, mě povzbudily k tomu, abych ti napsal to, o čem jsem soudil, že přispěje také tvé záchraně, a to, co jsem nepovažoval za nehodné tvé důstojnosti.

Velmi jasně si tě pamatuji, jak jsi to ty, kdo dlouho předem rozpoznal počátky těchto neštěstí a kdo velice úspěšně a dobře zastával konzulát.⁸³ Něco podobného jsem ale také viděl, že jsi

⁷⁹ Caesar však ve své snaze získat ke spolupráci se svým režimem staré aristokratické rodiny příliš úspěšný nebyl.

⁸⁰ Většina Marcellových přátelských vztahů nebyla příliš pevná v usilování o to, aby ho vedla k návratu domů do Říma, a s Ciceronem o to usiloval především Marcellův bratranec Gaius – srov. Cic. Fam. IV. 7,6. (Tyrrell, Purser, 1894, s. 345)

⁸¹ Tyrrell, Purser, 1894, s. 342.

⁸² Marcellovo rozhodnutí, že se po výhře Caesara v bitvě u Farsálu r. 43 př. n. l. nastálo vzdálí z Itálie.

⁸³ Marcus Claudius Marcellus zastával roku 51 př. n. l. úřad konzula (s kolegou v úřadě Serviem Sulpiciem Rufem). Rozpoznat počátky občanské války Marcellus mohl, aspoň z dnešního pohledu, snadno, protože v římské politice už byly nesmazatelné precedenty vytvořené Mariem a Sullou, kteří ve své době rozvolňovali

neschvaloval rozhodnutí takto vést občanskou válku, ani Pompeiova vojska a ani druh armád a že jsi jim vždy velice nedůvěřoval. Domnívám se, že si pamatuješ, že jsem byl téhož mínění. A tak jsi dokonce i ty byl stranou od politických aktivit⁸⁴ a já jsem vždy dělal vše proto, abych nebyl. Nebojovali jsme totiž těmi vlastnostmi, kterými jsme mohli zvítězit, totiž rozvahou, vlivem nebo oprávněností věcí, v nichž jsme měli nad protivníkem převahu,⁸⁵ ale

republikánské zvyklosti, a historie se mohla zopakovat. Zákulisní mocenský pakt, který tradičně nazýváme jako *první trimvirát*, složený vlivných mužů své doby, Gnaea Pompeia Magna, Gaia Iulia Caesara a Marka Licinia Crassa, kteří chtěli navzájem chránit své politické zájmy, se postupně rozpadal. Roku 53 př. n. l. Crassus v honbě za slávou napadl Parthskou říši a padl po bitvě u Karrh. Spojenectví mezi zbývajícími muži triumvirátu, Pompeiem a Caesarem, utrpělo několik dalších ran. Caesar, kterému byl díky triumvirátu prodloužen prokonzulský mandát v Gallii o dalších pět let, byl nejoslavovanějším vojevůdcem za úspěchy v Gallii, což v Pompeiovi způsobilo závist, protože donedávna byl za takového vojevůdce považován on sám. Roku 52 př. n. l. došlo k potyčkám v římských ulicích, při nichž byl Publius Clodius Pulcher zavražděn Titem Anniem Milonem (obhajovaným poté Ciceronem u soudu) a založen požár na budově římského senátu, a tak optimáti požádali Pompeia o obnovení pořádku. Po jeho nastolení se Pompeius na návrh Catona ml. stal jediným konzulem (bez kolegy v úřadě). Potyčky v ulicích Říma vedly i k názorům, že by Pompeius měl být zvolen za diktátora k obnovení pořádku v ulicích. Caesar se pokusil o obnovení spojenectví s Pompeiem, nabídl mu za ženu Octavii (Pompeiova předchozí žena Julie totiž zemřela během porodu v roce 54 př. n. l.), Pompeius ale odmítl a oženil se s Cornelií Metellou, dcerou Quinta Caecilia Metella Scipiona, což byl jeden z Caesarových nepřátel. Konzervativní optimáti začali podporovat Pompeia, jehož působení v politice považovali za menší zlo, a i on se začal přiklánět na jejich stranu. Pompeius své pravomoci začal užívat tak, že vydával návrhy zákonů, které by se dotkly i Caesara (zejm. možnost zpětně stíhat ty, kteří podpláceli ve volbách), aby Caesar po skončení jeho prokonzulského imperia v Gallii mohl být předvolán k soudu za překračování úředních pravomocí. Caesar se ale hodlal ucházet *in absentia* o konzulát, za pomoci svých přívrženců tohoto privilegia na lidovém shromáždění dosáhl, a pokud by byl zvolen, bylo by mu tímto imperium prodlouženo a byl by vůči pokusům o trestní stíhání dále imunní. Optimáti, mezi nimi i tehdejší konzul Marcus Marcellus a jeho bratranec Gaius, tomu chtěli zabránit, i když v minulosti bylo mnohokrát dovoleno se o úřad ucházet na dálku mimo pomerium v Římě, posvátnou hranici se zvláštní právní rolí (např. zrušení imperia). Nakonec Pompeius prosadil, aby Caesarovi nebyla dovolena účast na volbách, dokud před říčkou Rubico, hranicí Itálie, nerozpustí svou armádu. To by však znamenalo, že by Caesar musel překročit pomerium, aby se mohl o úřad ucházet, bez armády, aby byl zcela bezbranný vůči svým politickým rivalům. 7. ledna 49 př. n. l. bylo vyhlášeno krajní usnesení senátu (*senatus consultum ultimum*), podle kterého byl Caesar zbaven vrchního velení a prohlášen za veřejného nepřítele. A tak byla občanská válka na spadnutí. Asi v noci z 11. na 12. ledna 49 př. n. l. Caesar překračuje Rubico, oficiálně aby chránil svou „důstojnost“, osobní čest (*dignitas*), a měl prý přitom prohlásit „*Alea iacta est!*“ (Canfora L., 2007, 135–144 a 149–156; Ctibor M., 2018, s. 18–20).

⁸⁴ Italská města před Caesarem kapitulovala a republikáni unikli z Brundisia přes Jaderské moře do Thessalie v Řecku, kde v létě roku 48 došlo k bitvě u Dyrrhachia a u Farsálu. Předtím porazil Caesar Pompeiovy hispánské legie. Marcellus se na válce už neúčastnil, ustoupil do pozadí a zůstal v dobrovolném exilu v provincii Achaia.

⁸⁵ Cicero soudí, že zastánci tradiční republiky měli v občanské válce nad Caesarem velkou morální převahu.

hrubou silou, ve které jsme si s protivníkem nebyli rovni. Proto jsme byli poraženi, anebo pokud důstojnost nemůže být poražena, jsme byli jistě zlomeni a odmítnuti.⁸⁶ V tomto ohledu rozhodně nikdo nemůže nechválit tvůj úsudek, protože s nadějí na vítězství ses současně vzdal i touhy po boji⁸⁷ a ukázal jsi, že moudrý a dobrý občan vstupuje do začátku občanské války nerad a že v ní ani ochotně nepokračuje do jejího konce.⁸⁸

Ti, kteří se nerozhodli stejně jako ty, jsou rozděleni, jak vidím, na dva tábory. Buď se totiž pokusili obnovit občanskou válku, a ti se uchýlili do Afriky, anebo, tak jako my, se svěřili do rukou vítězi. Tvé rozhodnutí⁸⁹ bylo jakousi střední cestou, protože jsi rozhodnutí jedněch pokládal snad za příliš smířlivé a těch druhých za příliš zatvrzelé.⁹⁰ Přiznávám, že tvé rozhodnutí je mnohými, snad bych i řekl všemi, považováno za moudré, mnohými i za rozhodnutí velikého a statečného ducha. Ale ten tvůj důvod má, jak se alespoň mně zdá, jakousi hranici, především pokud bych soudil, že ti nic kromě vůle nechybí k získání všeho tvého majetku.⁹¹ Tak jsem totiž pochopil, že není nic jiného, co by tomu, který má veškerou moc,⁹² přinášelo pochybnosti, než to, že se obává, že ty bys to vůbec nepokládal za dobrodiní.⁹³ Co si o tom myslím, nemá smysl mluvit, když je zřejmé, co jsem sám udělal.⁹⁴

Ale pokud ses už rozhodl tak, že raději natrvalo odejdeš, než abys viděl to, co nechceš vidět, přece bys měl uvážit to, že kdekoli budeš, všude budeš v moci toho samého muže,⁹⁵ před nímž utíkáš. I když ten⁹⁶ snadno strpí, že žiješ v klidu a svobodně a přitom ti schází vlast a majetek, měl bys přece zvážit, zda bys nechtěl raději žít v Římě a ve svém domově, ať už

⁸⁶ Caesar se stal diktátorem a nyní může o všem rozhodovat zcela sám.

⁸⁷ Proto zvolil Marcellus dobrovolný exil.

⁸⁸ I přes Pompeiovu smrt a další porážku v bitvě u Thapsu v severní Africe byl konec občanské války v nedohlednu, protože republikánsky smýšlející aristokraté shromažďovali proti Caesarovi opět nová vojska, v této době v Hispánii.

⁸⁹ Rozhodnutí k dobrovolnému exilu.

⁹⁰ Oproti pořadí táborů těch, které Caesar porazil, jak je uvedeno v předchozí větě, je tady pořadí opačné.

⁹¹ Cicero začíná opatrně kritizovat Marcellovu nechuť poprosit Caesara o milost.

⁹² Opis k pojmenování Caesara jakožto diktátora. Cicero těchto opisů užívá zdaleka nejčastěji právě v dopisech Marcellovi. (Tyrrell, Purser, 1894, s. 343)

⁹³ Nabídka, že Caesar udělí milost všem svým politickým protivníkům, kteří o ni požádají. Za omilostnění Caesar očekával nejen vděčnost, ale také politickou loajalitu a spolupráci.

⁹⁴ Cicero už o milost požádal, podřídil se mu už na podzim r. 47 v Brundisiu.

⁹⁵ Caesara. Prakticky téměř celé Středomoří bylo pod nadvládou římské říše, nyní ovládané Caesarem.

⁹⁶ Caesar.

bude jakýkoli režim ve státě, než v Mytiléně⁹⁷ a na Rhodu.⁹⁸ Ale když je moc toho, koho se obáváme, tak neomezená, že obsáhla celý svět, copak raději nechceš žít bez nebezpečí ve svém domě, než s nebezpečím v domě cizím? Pokud jde o mě, i pokud by měla přijít smrt, raději bych byl doma a ve vlasti, než v zámořských, cizích oblastech. Totéž si myslí všichni, kteří tě obdivují – a těch je velké množství, kteří tě obdivují za tvé veliké a skvělé ctnosti.⁹⁹

Máme také zřetel na tvůj majetek a nechceme ho nechat rozplynout. I když totiž nemůže utrpět žádnou škodu, která by měla zůstat trvalá, a protože ani ten, který má moc nad státem,¹⁰⁰ a ani samotný stát jeho zničení nedovolí, přesto nechci, aby na tvém pozemku došlo k vloupání zlodějů – odvážil bych se napsat o těch, kteří by to mohli být, pokud bych si nebyl jistý, že chápeš, koho mám na mysli.¹⁰¹

Tady tě zapřísahají obavy i mnoho nepřetržitých slz jednoho tvého skvělého bratrance Gaia.¹⁰² Ve starostlivosti a zármutku jsme tví nejbližší,¹⁰³ pokud jde o prosby za tebe, jsme pomalejší, protože svolení k návratu, až sami budeme přimlouvání potřebovat, ještě nemáme a jen díky svým přátelům můžeme udělat tolik, kolik můžeme poražení. Přesto se svou rozvahou a podporou stojíme při tvém bratraci Gaiovi. Tví ostatní přátelé naší pomoci neužívají. Na vše jsme připraveni.

⁹⁷ Město na ostrově Lesbos.

⁹⁸ Marcellus ve skutečnosti pobýval v Mytiléně. Mytiléné na Lesbu i ostrov Rhodos byly obvykle brány jako místa typická pro exil (Beaujeu, 1983, s. 112).

⁹⁹ Srov. s dopisem Cic. Fam. IV. 8,2 a 11, kde se hovoří o malém množství blízkých. Znamená to tedy, že tu Cicero míní lidi cizí, a nikoli Marcellovy blízké.

¹⁰⁰ Caesar.

¹⁰¹ Další mimotextová narážka. Bylo jistě dost osob, které se na jeho majetku chtěly ilegálně obohatit.

¹⁰² *Frāter* = bratr i bratranec. Tady je myšlen Marcellův bratranec Gaius Claudius Marcellus, který byl roku 50 př. n. l. konzulem a zachoval v občanské válce neutralitu. Druhý Gaius Claudius Marcellus, konzul roku 49 př. n. l., byl Markův bratr a byl v občanské válce též pompeiovec jako jeho bratr Marcus, bojoval v Řecku, ale neví se, jak zemřel. (Tyrrell, Purser, 1894, s. 344)

¹⁰³ Většina Marcellových přátelských vztahů nebyla příliš pevná v usilování o to, aby ho vedla k návratu domů do Říma, srov. Cic. Fam. IV. 8,2. (Tyrrell, Purser, 1894, s. 345)

2.3 Dopis Cic. Fam. IV. 9 (č. 487, S. B. 231)

Marcus Tullius Cicero píše z Říma Marku Claudiu Marcellovi – asi září roku 46 př. n. l.¹⁰⁴ Také v tomto dopise Cicero, který je v této záležitosti už velice angažován, radí Marcellovi, aby se vrátil domů, a to tak, že odmítá jednotlivé argumenty, jimiž Marcellus bránil své dosavadní mínění.¹⁰⁵

M. Cicero zdraví M. Marcella.

Ačkoli jsem o několik málo dní dříve dal přečíst Quintu Muciovi¹⁰⁶ původně tobě napsaný tento dlouhý dopis, kterým jsem ukázal, v jakém stavu myslí podle mého názoru musíš být a co si myslím, že máš dělat, tak když odcházel tvůj osvobozený otrok Theofilos,¹⁰⁷ jehož věrnost a laskavost vůči tobě jsem prohlédl, nechtěl jsem, aby k tobě odešel bez mého dopisu. Přesvědčuji tě tedy opět o stejných věcech, o kterých jsem tě přesvědčoval také v předchozím dopise,¹⁰⁸ totiž abys chtěl co nejdříve být v centru politického dění, ať už je režim jakýkoli.¹⁰⁹ Asi uvidíš mnohé, co bys nechtěl, ale ne víc, než dennodenně slyšíš. Dále nejsi takový, že bys byl motivován jen jedním smyslem, totiž očima: když vnímáš jednu tutéž skutečnost i ušima, poznáš, že to, co se zdává jako větší neštěstí, ve skutečnosti trpívá méně.

Ale tobě samotnému bude třeba říct něco, co nebudeš sám vnímat, a udělat, co nebudeš schvalovat: hlavně ustupovat tomu, co si doba žádá, to jest vyslyšet to, co je nutné udělat.¹¹⁰

¹⁰⁴ Dosavadní trojice dopisů musela být napsána po Caesarově návratu do Říma a oslavě jeho čtyř triumfů (přesná doba konání neznámá, možná začátkem srpna) a před senátním jednáním, které Marcella z Caesarovy vůle omilostnilo, což se stalo asi v září.

¹⁰⁵ Tyrrell, Purser, 1894, s. 345.

¹⁰⁶ Quīntus Mucius Scaevola, tribun lidu v roce 54 př. n. l., legát u Appia Claudia v Kilíkii roku 52 př. n. l., augur roku 49 př. n. l., Ciceronův a Brutův přítel (Tyrrell, Purser, 1894, s. 345; Beaujeu, 1983, s. 114).

¹⁰⁷ Podle řeckého jména šlo o (vzdělaného) otroka z řecky mluvícího světa, tj. z východního Středomoří.

¹⁰⁸ Tj. aby se vrátil z exilu zpátky domů, kde mu bude lépe, protože Caesarova nadvláda stejně platí po celé říši.

¹⁰⁹ Šlo by o vzorové jednání podle tzv. *tacitismu*, tj. podle přesvědčení, že občan může prospět státu i za špatného režimu nebo vládce a že občanův silný odpor vůči tomuto režimu nepřinese státu nic dobrého. Termín *tacitismus* vznikl až na začátku 20. století a vychází ze jména římského historika Publia Cornelia Tacita (žil v letech 56–120 n. l.) a z pro něj typického skeptického politicko-filosofického postoje vyjadřovaného v jeho díle, podle kterého spatřuje „podobnost časů“ v intrikách a mocenských bojích u římského císařského dvora a v morální dekadenci (Walther G., 2014).

¹¹⁰ Srov. Cic. Fam. IV. 8,2.

Moudrý člověk to má vždy mít na paměti a jeho problém poté nemá, jak to totiž nyní je, tolik chyb. Není možné snad dokonce říkat, co si myslíš; mlčet samozřejmě dovoleno je. Veškerá moc totiž byla odevzdána jedinému muži.¹¹¹ On totiž neužívá úsudku svých poradců, ale svého. To by se ale vůbec nestalo, kdyby v republice měl takovou moc ten, koho jsme následovali.¹¹² Nebo kdo ve válce, když je nebezpečí nás všech společné, užívá svého úsudku i úsudku jistých sotva prozíravých lidí? Myslíme si snad, že k nám bude po vítězství sdílnější, než byl za tehdy nejisté situace? A soudíš, že ten, kdo se neohlížel na tvůj velmi moudrý úsudek za tvého vlastního konzulátu a neřídil se vaší autoritou ani za tvého bratrance, který díky tvému vlivu zastával konzulát,¹¹³ bude dychtit po našich názorech, když má nyní moc nad vším?

Vše je v občanských válkách tragické. Co naši předci ani jednou nepoznali, to naše doba už pocítila mnohokrát.¹¹⁴ Ale nic není tragičtější, než samo vítězství, které i když spadlo do klína lepším, přesto se vrací k těm dravějším a bezuzdnějším, aby nutili ostatní existovat podle nutnosti, i když takoví od povahy nejsou. Vítěz musí totiž dělat mnohé podle úsudku těch, díky kterým vítěz ve válce vyhrává, třebaže je k tomu neochotný. Nebo jsi snad spolu se mnou neviděl, jak je to nadcházející vítězství vždy krvavé? Proto by ti také tehdy scházela vlast, jen abys neviděl, co vidět nechceš? „Ne,“ řekneš, „sám bych si totiž udržel bohatství a svou důstojnost.“ Za to bylo hodno tvé cti klást své záležitosti na poslední místo i více trpět pro republiku. Nakonec jaký je výsledek tvého rozhodnutí? Dosud totiž je tvé jednání schvalováno a také, v situaci jako takové, je tvůj osud chválen. Jednáním myslím, jednak že jsi nutně vešel do začátku občanské války, jednak že jsi moudře nechtěl pokračovat až do její nejzazší fáze.¹¹⁵ Osudem myslím, že sis udržel v penzi jak postavení, tak pověst o své důstojnosti. Teď ale žádné místo pro tebe nesmí být příjemnější než vlast, a hlavně ji nesmíš milovat, protože je zkažená, ale spíše bys měl s jejím stavem cítit lítost a neměl bys ji oloupit, když už byla mnohými slavnými muži takto i z tvého pohledu příliš sužována.

¹¹¹ Caesarovi. V dalších větách je na něj naráženo ještě několikrát.

¹¹² Možná myšlen Pompeius.

¹¹³ Markův Claudiův Marcellův bratranec Gaius, který byl roku 50 př. n. l. konzulem a v občanské válce zachoval neutrální postoj. (Tyrrell, Purser, 1894, s. 344 a 346)

¹¹⁴ Podle Cicerona ve Phil. VIII. 7 už pětkrát, včetně občanských válek vedených s Caesarem. (Tyrrell, Purser, 1894, s. 346)

¹¹⁵ Srov. Cic. Fam. IV. 7,2.

Na závěr, pokud byl on¹¹⁶ velkodušný v tom, že prosebník nepatří vítězi, hled' na to, aby nebyl pyšný, že odmítl jeho velkorysost.¹¹⁷ Pokud má moudrému člověku scházet vlast, necitelní po ní netouží, a pokud by sis nemohl užít veřejného života ve státě, bylo by hloupé¹¹⁸ nechtít si užít života soukromého.¹¹⁹ A to je to hlavní, že pokud by se ti ten život zdál pohodlnější, přece je třeba zvážit, aby byl i bezpečnější. Je tu velká bezuzdnost ve vraždění,¹²⁰ ale v zámořských oblastech je menší a ke skutku bývá poněkud rozpačitější. Na tvém bezpečí mi záleží tolik, že jsem ti velmi blízký, alespoň tolik jako tvůj bratranec Gaius, anebo určitě stejně jako on. Ty sám se musíš rozhodnout o svém osudu, bezpečí, životě i majetku.

2.4 Dopis Cic. Fam. IV. 4 (č. 495, S. B. 203)

Marcus Tullius Cicero píše z Říma Serviu Sulpiciu Rufovi – asi na přelomu září a října¹²¹ roku 46 př. n. l. Chválí kultivovanost Sulpiciova písemného projevu v dopise, posílaném často znovu v jedné a té samé kopii a obsahujícího také Sulpiciovu omluvu (zčásti přijatou); dále schvaluje rozhodnutí o správě provincie Achaia, která se nesmí odmítnout převzít, a vypráví také o opětovném zařazení Marcella do senátorské funkce, o studiích Sulpiciova syna aj.¹²²

¹¹⁶ Caesar.

¹¹⁷ Obecná formulace, která má za úkol přesvědčit ale samotného adresáta (Marcella) o tom, co se za okolností omilostnění má nebo nemá.

¹¹⁸ Jsou různé konjektury, mezi nimi i *stultum sit* (Tyrrell, Purser, 1894, s. 347). Důraznost indikativu tu neseďí.

¹¹⁹ Doma, po návratu z exilu.

¹²⁰ Téměř až prorocká věta, protože na cestě z Mytilény do Říma byl Marcellus zavražděn (Cic. Fam. IV. 12; Tyrrell, Purser, 1894, s. 347). Ciceronovy obavy o Marcellovo bezpečí jsou tedy na místě. Válka bez pochyb způsobila zhoršení kriminality (Beaujeu, 1983, s. 116).

¹²¹ Shackleton Bailey, 1978, s. 395.

¹²² Tyrrell, Purser, 1894, s. 365. Autoři této edice dopis datují spíše až do října.

M. Cicero zdraví Ser. Sulpicia.¹²³

Přijímám tvou omluvu, kterou jsi použil k vysvětlení toho, proč jsi mi velmi často posílal dopisy v jedné kopii. Přijímám ji ale jen zčásti, a to do té míry, do jaké, jak píšeš, se to stává buď z nedbalosti, nebo nepoctivosti těch, kteří dopisy přijímají, aby se k nám už zbytečně nedonášely. S tou částí omluvy, ve které píšeš o chudobě svého jazyka – tak to totiž sám nazýváš – a o tom, že mi velmi často posíláš dopisy se stejnou slovní zásobou, nesouhlasím ani jí nerozumím. A já, o kterém žertem říkáš – aspoň jak to já chápu – že mám bohatý jazyk, sám potvrzuji, že nemám slovní zásobu zrovna chudou.¹²⁴ Není totiž nutné *být falešně skromný*.¹²⁵ Ale přesto ti znovu napíšu totéž – a nepíšu to jako *někdo, kdo by byl falešně skromný*¹²⁶ – prostě přesnosti a úhlednosti tvých textů vzdávám hold.¹²⁷

Tehdy po přečtení tvých posledních dopisů jsem ještě více schválil tvé rozhodnutí (ačkoli jsem ho už předtím vždy schvaloval) – jak píšeš – že ses jím poctivě zabýval a že jsi ten Achájský prokonzulát neodmítl.¹²⁸ Totiž všechny argumenty, které připomínáš, jsou velice oprávněné a hodné tvé váženosti i prozíravosti. Soudíš a domníváš se, že ta záležitost dopadla nakonec jinak, v tom s tebou ale vůbec nesouhlasím. Ale protože takové nepokoje a zmatek ke státu patří, tak vše leží v sutinách svržené a zničené kvůli hrůzně válce tak, že to které místo, ať už je kdekoli, se zdá být velmi nuzné i samo sobě. Proto také lituješ svého rozhodnutí a my, kteří jsme doma, ti připadáme šťastní. Naproti tomu ty nám sice připadáš jako zaneprázdněný obtížemi, ale přesto jako ve srovnání s námi šťastný. Ale tvůj stav je lepší než náš právě tím, že máš odvalu psát o tom, co tě trápí, ale ani to my bez nebezpečí

¹²³ Servius Sulpicius Rufus, konzul roku 51 př. n. l. s kolegou Marcem Claudiem Marcellem. Studoval s Ciceronem rétoriku a poté se věnoval právu. V občanské válce byl na Pompeiově straně a po bitvě u Farsálu Caesar ho pověřil správou Achaie. (Cic. Fam. IV. 3; Beaujeu, 1983, s. 73)

¹²⁴ A Cicero nebyl zrovna vzorem skromného muže.

¹²⁵ Text označený kurzivou píše Cicero v dopise řecky, použil sloveso *εἰρωνεύομαι, -εσθαι*, což v tomto kontextu znamená *být falešně skromný* (Tyrrell, Purser, 1894, s. 365), obecně *mluvit falešně, přetvařovat se*.

Srov. *εἴρω*, *-ειν* mluvím, říkám a *εἴρωμαι, -εσθαι* / *ἔρωμαι, -εσθαι* / *ἔρωτῶ*, *-ᾶν* táži se > *ὁ εἴρων, -ωνος* tazatel, chytrák, ironický muž, pokrytec; ten, kdo se přetvařuje > *ἡ εἰρωνεία, -ᾶς* předstírání, vytáčka, výsměch, ironie > arch. lat. *eirōneīā, -ās/-āī, f.* > klas. lat. *īrōnīa, -ae, f.* > angl. *irony*, čes. *ironie*. (Prach, V., 1993)

¹²⁶ Nom. sg. m. part. prez. akt. od téhož slovesa *εἰρωνεύομαι, -εσθαι*.

¹²⁷ V dialogu Brutus napsaném o pár měsíců dříve takto Cicero charakterizuje Lýsiův styl a chválí kultivovanost Sulpiciovy mluvy. (Beaujeu, 1983, s. 126)

¹²⁸ Z tohoto místa lze usuzovat, že Achaia byla v Řecku už spravována formálně jako provincie (Tyrrell, Purser, 1894, s. 365). Servius Sulpicius Rufus se ujal jejího správcovství.

nemůžeme.¹²⁹ A není to kvůli chybě vítěze, nad níž by nebylo nic umírněnějšího, ale kvůli chybě samotného vítězství, které je v občanských válkách vždy marnotratné.

Současně jsme tě předčili: protože jsme se o trochu dříve než ty dozvěděli o záchraně tvého druha Marcella a také protože jsme, při Herkulovi, na vlastní oči viděli, jak se ta záležitost dělá. Vždyť dělej tak, jak pokládáš za správné; po těch neštěstích, to znamená poté, co začalo být o státním pořádku rozhodováno zbraněmi, se stejně nic jiného důstojně neudálo. Totiž i sám Caesar, když vyčínil Marcellovi jeho příkrost (tak to totiž nazýval) a když vychválil nanejvýš uctivě tvou spravedlivost i prozíravost, náhle a nad očekávání řekl, že nebude odpírat senátu, žádajícímu milost pro Marcella, a to ani kvůli tomuto jednomu člověku.¹³⁰ Ale ještě předtím se stalo, když se Lucius Piso¹³¹ o Marku Marcellovi zmínil, že se i Gaius Marcellus¹³² vrhnul k Caesarovým nohám, a celý senát se pak zvedl a přistoupil k Caesarovi jako prosebník. Ani se neptej, ale ten den mi připadal tak krásný, že jsem asi vypadal, jako bych viděl nějaký druh ožívající republiky.

A když všichni, kteří přede mnou byli zavaláni, vzdali Caesarovi díky,¹³³ kromě Volcatia¹³⁴ – ten totiž řekl, že kdyby býval byl na jeho místě, neudělal by to¹³⁵ –, tak já jsem poté, co jsem

¹²⁹ V podmínkách diktatury. Dopis by se mohl dostat do rukou někomu, komu nebyl adresován.

¹³⁰ Jinak řečeno, Caesar nedovolí, aby jakákoli zášť mířená vůči jedinci, kterou by mohl mít, stála v cestě jeho ústupkům vůči přáním, která mu vyslovil senát. Respekt zmiňovaný v Cic. Fam. VI 6,10 mu byl prokázán při jiné příležitosti jeho opětovného zařazení do senátorské funkce. Hofmannova konjektura obsahuje *ominis* místo *hominis*, tj. překlad by pak zněl „ani kvůli (špatnému) znamení“. (Tyrrell, Purser, 1894, s. 366)

¹³¹ Caesarův nevlastní otec, zastával konzulát roku 58 př. n. l. s Gabiniem. (Tyrrell, Purser, 1894, s. 366)

¹³² Markův Claudiův Marcellův bratranec Gaius, který byl roku 50 př. n. l. konzulem a v občanské válce zachoval neutrální postoj. (Tyrrell, Purser, 1894, s. 366)

¹³³ V jednacím řádu senátu byly dva způsoby, jak se na něčem usnést: *per discessiōnem* (rovnou a jednoduše rozchodem senátorů na dvě strany místnosti) a *per exquisitās sentiētās* (vybranou diskuzí). Nebyly stanoveny žádné skupiny otázek, pro které by měl platit jeden nebo druhý způsob, takže byly možné způsoby oba. V tomto konkrétním případě vypadá, že názor senátu byl zřetelný, podle některých bylo ale obvyklé rozhodovat o jednotlivcích druhým způsobem. Zvyklostí bylo rozhodovat ve všech případech primárně *per exquisitās sentiētās* a o méně závažných záležitostech mohl přinceps nechat rozhodnout rozchodem senátorů na dvě strany místnosti. Tím, že se o Marcellovi rozhodlo formálně způsobem *per exquisitās sentiētās* nejen v patřičné podobě, ale i s velkou ceremonií kolem, dostalo hnutí za Marcellův návrat jistě větší vážnost. (Tyrrell, Purser, 1894, s. 367)

¹³⁴ Lucius Volcatius Tullus, konzul v roce 66 př. n. l. (Beaujeu, 1983, s. 127)

¹³⁵ Jsou dvě teorie, jak tuto vloženou větu chápat: buď jako „kdyby Volcatius býval byl na Caesarově místě, nedovolil by, aby se Marcellus vrátil do Říma“, anebo „kdyby Volcatius býval byl na Marcellově místě,

byl zavolán také, své rozhodnutí změnil. Rozhodl jsem se totiž navždy mlčet, ne z netečnosti, při Herkulovi, ale z touhy po dřívější důstojnosti. To mé původní rozhodnutí bylo zlomeno Caesarovou velkodušností i jednáním senátu.¹³⁶ A tak jsem i já vzdal Caesarovi v dlouhé řeči¹³⁷ svá díky. A bojím se o sebe, abych při všech ostatních činnostech nepřišel také o vznešenou literární činnost, která mi byla ve strastech jedinou útěchou. Ale protože jsem unikl před nepřízní Caesara, který by se snad mohl domnívat, kdybych navždy mlčel, že nemyslím na tu naši republiku, budu tak činit přiměřeně a s mírou, abych byl oddaný jak Caesarově vůli, tak svým vlastním zálibám. I když mě totiž od útlého mládí bavilo veškeré umění, svobodné vzdělání a hlavně filosofie, přesto se to studium teď každým dnem ztěžuje a svěřuji se jak věku vyzrálému do moudrosti,¹³⁸ tak těm chybám daným věkem, že už žádná jiná činnost nemůže osvobodit mého ducha od strastí.

Chápu z tvého dopisu, od jakých volnočasových aktivit tě odvádějí tvé povinnosti.¹³⁹ Ale s něčím ti přece ještě pomůžou noční hodiny. Svou velikou pozorností mě ctí tvůj drahý Servius (nebo spíše náš) a těším se jak z jeho celkové poctivosti a skvělého charakteru, tak

Caesarovu milost by nepřijal“ (Tyrrell, Purser, 1894, s. 367). Podle mého názoru sedí více ta první varianta, jinak by nedával tak dobrý smysl obsah dalších vět, které se týkají toho, že Cicero změnil své původní rozhodnutí a že se v podstatě rozhodl nic raději nekritizovat. Tyrrell, Purser (1894) uvádějí jako argument, že by se Volcatius pravděpodobně neviděl na místě Marcella, který ještě o výsledku jednání senátu nic neví a nebyl přítomen rovnou na místě, aby prosil o milost on sám osobně nebo aby mohl milost hned odmítnout. Navíc podle mého názoru, pokud by se Volcatius viděl v kůži budoucího Marcella (toho času v Mytiléně na Lesbu), použil by jiný typ podmínkového souvětí než ireálné v minulosti, resp. Cicero by ho potom v tomto dopise v rámci nepřímé řeči takto nejspíš netlumočil. Do vlastního překladu však žádnou z hypotéz nezahrnuji, nechávám formulaci dvojnásobnou, tj. takovou, jaká je v originále, a nechávám na posouzení čtenáře, která mu sedí více.

¹³⁶ Rozumím tomu tak, že Cicero chtěl původně odmítnout poděkovat stejně jako Volcatius, ale Volcatiova odpověď mu rozšířila pohled, takže své rozhodnutí změnil a raději projevil vděk, než aby Caesara zkritizoval.

¹³⁷ Řeč *Prō Marcellō* (Za Marka Marcella). Protože byla řeč publikována později a asi i s nějakými úpravami, nemůžeme vědět, nakolik se Ciceronova řeč (vzdání díky) shoduje s publikovanou verzí. Cicero v tomto dopise prezentuje celou událost jako zcela neplánovanou a náhodnou, ale bylo tomu skutečně tak? Lucius Piso byl Caesarův tchán, v dopise Cic. Fam. IV. 7 Cicero Marcellovi píše, že se on a Gaius Marcellus snažili o omilostnění již dlouhodobě, a Marcus Marcellus byl asi Caesarovým nejikoničtějším žijícím nepřítelem, na němž by mohl před veřejností prokázat svou shovívavost. Navíc spolehlivost informací uvedených v tomto dopise může částečně zpochybnit to, že Cicero jen o kousek výš Sulpiciovi píše, že mu nemůže psát o všem, co ho trápí. Můžeme se však jen dohadovat, komu bylo toto teatrální představení určeno. Nevíme s jistotou ani to, zda byla řeč spontánní nebo dopředu připravená. (Ctibor M., 2018, s. 27–30).

¹³⁸ Ciceronovi toho času bylo 60 let. (Tyrrell, Purser, 1894, s. 368)

¹³⁹ Nejspíš ve spojení se správcovtvím provincie Achaia.

z jeho studia a vzdělávání.¹⁴⁰ Také se mnou často mluví o tom, zda zůstaneš v Achaii nebo odejdeš zpět domů. Pořád ještě jsem toho názoru, že neděláme nic kromě toho, o čem se zdá, že to Caesar opravdu chce. Věci se mají tak, že pokud bys byl v Římě, nic jiného by tě nemohlo těšit než tví blízcí. Z ostatních věcí není nic lepšího než sám Caesar, jiné věci jsou takové, že pokud je nutné vybrat si jedno nebo druhé, raději bys o tom slyšel, než to viděl na vlastní oči. Tohle naše rozhodnutí¹⁴¹ je nám, kteří tě toužíme vidět, sotva příjemné, ale radíme se s tebou. Buď zdráv.

2.5 Dopis Cic. Fam. IV. 11 (č. 496, S. B. 232)

Marcus Claudius Marcellus píše z Mytilény na Lesbu Marku Tulliu Ciceronovi – nejspíš říjen roku 46 př. n. l. Marcellus byl právě omilostněn. Poukazuje na to, že byl autoritou Cicerona dokonce více než svého bratrance Gaia ovlivněn, aby se připravil na návrat do vlasti, a že si velice váží jeho vstřícnosti.¹⁴²

Marcellus svému příteli Ciceronovi.

Můžeš počítat s tím, že tvá autorita měla u mě vždy velikou váhu, jak v jednotlivých případech, tak v této poslední záležitosti.¹⁴³ I když mi Gaius Marcellus, můj nejoddanější bratranec,¹⁴⁴ nejen dával radu, ale také mě zapřísahal svými prosbami, nemohl mě přesvědčit dříve, než jsi toho dosáhl ty svým dopisem,¹⁴⁵ abych se právě vaší radou řídil. Vaše dopisy mi

¹⁴⁰ Cicero v Římě vzdělával Sulpiciova syna.

¹⁴¹ Tj. být v Římě a ve zdánlivé konformitě s režimem.

¹⁴² Tyrrell, Purser, 1894, s. 368.

¹⁴³ Myšleno asi jednání senátu, během kterého se Cicero se senátem přimlouvali za Marcellův návrat z vyhnanství na Lesbu.

¹⁴⁴ Opět myšlen Marcellův bratranec Gaius Claudius Marcellus, který zastával konzulát roku 50 př. n. l. a zachoval v občanské válce neutralitu. (Tyrrell, Purser, 1894, s. 344)

¹⁴⁵ Ciceronův dopis Marku Marcellovi, který podal informace ze senátního jednání o povolení Marcellova návratu a na který je toto odpověď, se nedochoval. (Tyrrell, Purser, 1894, s. 369)

ukazují, jak celá záležitost proběhla.¹⁴⁶ Tvé blahopřání mě velice těší, protože se mi ho dostává od skvělého muže. Je mi to ale ještě mnohem příjemnější a milejší, protože jsem poznal, že při tak malém množství přátel a příbuzných, kteří skutečně přispívali mé záchraně, jsi vůči mně byl nejoddanější a neobyčejně vstřícný.¹⁴⁷

Zbývající věci ve tvém blahopřání jsou takové, které jsem prostě a i s klidnou myslí postrádal, protože takové byly časy. Soudím však, že situace je taková, že bez vstřícnosti takových mužů a přátel nelze žít ani v nešťastných, ani ve šťastných časech. Takže za to si blahopřeji. Abys však rozuměl, že jsi mně, nejbližšímu příteli, poskytl velikou službu, dokážu ti to svým jednáním.¹⁴⁸ Buď zdrav.

¹⁴⁶ Průběh omilostnění nám popisuje zejména dochovaný Ciceronův dopis Serviu Sulpiciu Rufovi (Cic. Fam. IV 4,3–4,4). Po milosti od Caesara se Marcellus smí vrátit do Říma a majetek v Itálii mu bude navrácen.

¹⁴⁷ Jde zřejmě o narážku na závěr Ciceronova dopisu č. 485 (Cic. Fam. IV. 8,2) napsaného v září téhož roku. (Tyrrell, Purser, 1894, s. 342)

¹⁴⁸ I když sám o milost nežádal a podle tónu tohoto dopisu o ni původně ani nestál, Marcellus se přesto vydá na cestu. Vracel se pomalu a v květnu 45 př. n. l. se nacházel teprve v Peiraieu (athénském přístavu, na cestě z Mytilény do Říma), kde se setkal se Sulpiciem. O několik dní později tam byl však pobodán Publiem Magiem Cilonem (motiv vraždy neznámý) a svým zraněním podlehl. (Cic. Fam. IV. 12; Tyrrell, Purser, 1894, s. 347; Ctibor M., 2018, s. 31)

Závěr

Vztahy mezi Ciceronem a Caesarem byly během jejich postupu úřední kariérou vždy velmi komplikované. Stručně: Caesar byl od začátku populár (prolidový politik s mírně radikálními sklony) a svůj kariérní postup se snažil všemožně urychlovat, nezdráhal se přitom ničeho. Nabízel dokonce Ciceronovi členství v tzv. prvním triumvirátu, ten ale odmítl. Cicero se jakožto *homo novus* (první ze svého rodu) prosadil r. 63 př. n. l. až do nejvyššího úřadu (konzulátu) jako optimát a zachránil stát před převratem sullovce Catiliny a z této zásluhy se snažil těžit po zbytek svého života. Za nezákonný způsob odsouzení catilinovců ale musel do vyhnanství, kam ho poslali populárové, poté byl pověřen správou Kilíkie. Caesara naopak nemohli vystát optimáti, a aby se vyhnul žalobám za překračování pravomocí během svého konzulátu r. 59 př. n. l., musel získávat neustále další úřední funkce, aby prodlužoval svou politickou imunitu, a tak jakožto pověřený správce Předalpské Gallie získal slávu podmaněním si zbytku Gallie a genocidou Keltů, kteří zde žili a kteří se mu postavili. Ačkoli si byli Cicero a Caesar obvykle sobě cizí, navzájem se respektovali.

Osudy obou těchto mužů se znovu setkaly až v občanské válce, kdy Caesar opět přemlouval Cicerona, aby se přidal na jeho stranu, ten váhal a nakonec odmítl. Cicero jednal v té době velmi nerozhodně a oportunisticky (a stejně se později Caesarovi snažil vetřít do přízně a ovlivňovat jeho úsudek). Osobně se setkali až v září 47 př. n. l., když získal Cicero plnou milost a pak v červenci 46 př. n. l. Tehdy spolu poprvé spolupracovali – Caesar jako státník a Cicero jako kolaborantský poradce, který je mu dlužen –, ale tato spolupráce neměla dlouhého trvání. Přitom oba měli stejný cíl: ukončit nekončící občanskou válku a stabilizovat republiku a říši, a Cicero přitom schvaloval i dokonce Caesarovy metody (milosrdenství vůči politickým nepřátelům, samovláda, tedy jen pokud by měla být dočasná, i reformní program). Dokud Caesar jednal v souladu s obnovou řádné republiky, Cicero byl veřejně loajálním podporovatelem tehdejšího režimu. To ale Caesar neměl v úmyslu, a tak se jejich cesty od spolupráce na obrodě státu opět rozešly.

Paradoxně snahy Caesara a současně Cicerona (tj. ukončit občanské války, stabilizovat republiku a říši) dokončil až Augustus. Caesar nestihl dokončit mnoho stavebních projektů, na reformu kalendáře bylo třeba ještě dohlédnout a nakonec neobhájil svou neomezenou autokratickou moc. To vše dotáhl do konce až Augustus, který ale během druhého triumvirátu začal s Antoniem s docela jinou metodou, místo milosrdenství vůči nepřátelům se staly

realitou proskripce, které připomínaly Sullovu diktaturu. Ale tato tvrdost vůči politickým odpůrcům nakonec přecejena vedla k naplnění idey *pāx Rōmāna* (římského míru), tedy relativního míru uvnitř říše na příštích 250 let. Takový už byl postupný přerod republiky v monarchii, která se i po Augustovi dále upevňovala. A Cicero i Caesar jsou osobnosti, které konec republiky symbolizují.

Asi nejtrvalejší dopad měla Caesarova reforma kalendáře: byla tak dobrá, že v západní Evropě platila až do roku 1582 a ve východní Evropě v zemích s pravoslavným vyznáním dokonce až do 20. století, kdy byl nahrazován postupně kalendářem gregoriánským, který z juliánského kalendáře stále vychází. Aby kalendář začal sedět, rok 46 př. n. l. ale musel být prodloužen na 445 dní, tj. 15 měsíců. K tomu by ale pravděpodobně nedošlo nebýt Caesarova pobytu v Egyptě r. 47 př. n. l. a Caesarova nejvyššího pontifikátu ve spojení s jeho diktaturou, během níž byl v takovém postavení, že mohl reformu účinněji a snáze zavést. S vítězstvím v bitvě u Thapsu se totiž Caesarovo postavení v římské republice posílilo, protože už byl nezpochybnitelně nejmočnějším mužem v říši. Římský senát byl tehdy pouhou Caesarovou figurkou, která s ním raději spolupracovala, ale i Caesar potřeboval tuto instituci zachovat, aby navenek před římským lidem udržel zdání o zachování politického uspořádání. Na veřejnosti prohlašoval, že idea autokracie je mu cizí, a zříkal se odkazu optimáta Sully i populára a svého strýce Gaia Maria a snažil se působit dojmem nadstraníka.

Cicero naproti tomu zavedl do Říma dvorskou rétoriku vůči samovládcům, když v řeči *Prō Marcellō* vzdával díky Caesarovi, a jeho řeči se pak staly vzorem pro generace dalších řečníků žijících za císařského období. Při této řeči se snažil uplatnit svůj politický vliv, aby snad v budoucnu dosáhl i dalších milostí pro republikány a aby přiměl Caesara obnovit řádnou republiku. Tyto naděje totiž v Ciceronovi přechodně vzkypěly při Marcellově milostnění. V dopisech svým přátelům Cicero ukazuje své motivy a pohnutky, což je velmi zajímavý zdroj pro pochopení transformace Ciceronova myšlení a jeho přizpůsobivosti k Caesarovi. V některých dopisech z roku 46 př. n. l. píše jasně a otevřeně, v jiných rafinovaněji a v samých náznacích. Jeho styl byl jistě ovlivněn dobovými poměry a atmosférou v upevňující se diktatuře, jeho vlastní náladou a také tím, které osobě dopis adresoval a zda této osobě důvěřoval. Skrze korespondenci se snaží se uplatnit svůj vliv i u správců provincií. Ciceronova korespondence nám tak odhaluje události částečně i ze zákulisí.

Bibliografie

CICERO, Marcus Tullius. *The Correspondence of M. Tullius Cicero: arranged according to its chronological order with revision of the text, a commentary, and introductory essays.* Volume IV. Ed. TYRRELL, Robert Yelverton a Louis Claude PURSER. Dublin: Dublin University Press, 1894.

CICERO, Marcus Tullius. *Cicéron: Correspondance.* Tome VII. Ed. BEAUJEU, Jean. Paris: Les Belles Lettres, 1983. Collection des universités de France. ISBN 2251010432 9782251010434.

CICERO, Marcus Tullius. *Letters to friends.* Volume II. Ed. SHACKLETON BAILEY, David Roy. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2001. Loeb classical library. ISBN 0-674-99589-9.

BÜCHNER, Karl. *Cicero: Bestand und Wandel seiner geistigen Welt.* Heidelberg: Winter-Universitäts-Vlg, 1964.

CANFORA, Luciano. *Gaius Julius Caesar: demokratický diktátor.* Praha: Vyšehrad, 2007. Velké postavy světových dějin. ISBN 978-80-7021-901-0.

CARCOPINO, Jérôme. *Histoire Romaine: César.* Tome II, La République romaine de 133 à 44 avant J.-C. Paris: Les Presses Universitaires de France, 1936. Histoire générale. Histoire ancienne.

CARCOPINO, Jérôme. *Cicero: The secrets of his correspondence.* London: Routledge, 1951.

CICERO, Marcus Tullius. *Caesarianae: Řeči proslovené před Caesarem.* Úvodní studii, překlad a komentář napsal Michal Ctibor. Praha: JKF, 2018. Edice Bilingua. ISBN 9788090494541 8090494544.

ÉTIENNE, Robert. *Julius Caesar.* Praha: Levné knihy KMa, 2007.

GELZER, Matthias. *Caesar: politician and statesman.* 6th ed., 5th printing. Cambridge (Mass.): Harvard University Press, 1997. ISBN 0-674-09001-2.

GRANT, Michael. *Dvanáct césarů*. Praha: BB art, 1998. ISBN 80-86070-60-3.

LUCANUS, Marcus Annaeus. *Farsalské pole: Chvalozpěv na Pisona*. Ed. MERTLÍK, Rudolf. Praha: Svoboda, 1976. Antická knihovna.

PLÚTARCHOS. *Životopisy slavných Řeků a Římanů*. II. Ed. ČEŠKA, Josef. Praha: Odeon, 1967. Živá díla minulosti.

TEMPEST, Kathryn. *Cicero: politics and persuasion in ancient Rome*. London: Continuum, 2011. ISBN 978-1-84725-246-3.

WALTHER, Gerrit. Tacitismus. In: *Encyclopedia of Modern Times Online — Brill*. Zadáno Institutem kulturních studií (Essen) a ve spojení s editory vydání vydaného Friedrichem Jaegerem. [online]. 2014. Copyright © J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung und Carl Ernst Poeschel Verlag GmbH 2005 [cit. 28.07.2019]. ISSN 2542-5374. Dostupné z: https://referenceworks.brillonline.com/entries/enzyklopaedie-der-neuzeit/*-COM_362134

Juliánský kalendář. [online]. [cit. 15.08.2020]. Dostupné z: <https://kalendar.beda.cz/juliansky-kalendar>

Pozn.: Šedě zvýrazněný titul v této práci není citován, ale autor ho prohlédl a zohlednil.